

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta
Katedra nederlandistiky

**DE KARAKTERISERING VAN ENKELE PERSONAGES
IN DE ROMAN *SIEGFRIED* VAN HARRY MULISCH**

THE CHARACTERIZATION OF PARTICULAR CHARACTERS
IN THE NOVEL *SIEGFRIED* BY HARRY MULISCH

Bakalářská diplomová práce
Praktická nizozemská filologie

Autor práce: Klára Šrejmová

Vedoucí práce: Dr. Lianne Barnard, B.A., M.A.

OLOMOUC 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí práce Dr. Lianne Barnard, B.A., M.A. a že jsem v ní uvedla veškerou použitou literaturu a ostatní zdroje.

Verklaring:

Hierbij verklaar ik dat ik mijn scriptie zonder hulp van derden onder begeleiding van Dr. Lianne Barnard, B.A., M.A. heb geschreven en dat ik alle gebruikte literatuur en andere bronnen heb vermeld.

V Olomouci dne

Klára Šrejmová

Dankbetuiging:

Op deze plaats wil ik de begeleidster van mijn scriptie Dr. Lianne Barnard, B.A., M.A. bedanken voor haar waardevolle adviezen en aanmerkingen bij de verwerking van deze scriptie.

Een woord van dank gaat ook naar Dita, Pavel en Šimon voor alle hulp en ondersteuning in de afgelopen drie jaar.

Inhoud

Inleiding	6
1 Handeling van het boek	7
2 Biografie van Harry Mulisch	12
3 Literaire theorie over karakterisering en personages	14
3.1 Karakterisering.....	14
3.1.1 Typen van karakterisering.....	14
3.1.2 Focalisatie	15
3.2 Personages	17
3.2.1 Verklaring van de termen <i>personage</i> en <i>hoofdpersonage</i>	17
3.2.2 Problemen verbonden met het personage-effect.....	18
3.2.3 Voorspelbaarheid van personages	19
3.3 Samenvatting	21
4 Rudolf Herter	22
4.1 Rudolf Herter als alter ego van Harry Mulisch.....	23
4.2 Betekenis van de namen Rudolf en Adolf	24
4.3 Verbeeldingskracht en afhankelijkheid	26
4.4 Zelfvertrouwen en arrogantie.....	31
4.5 Overeenkomsten tussen Rudolf Herter en Adolf Hitler	36
4.6 Rudolf Herter bedreigd door Adolf Hitler	38
4.7 Samenvatting	41
5 Historische personages in <i>Siegfried</i>	42
5.1 Adolf Hitler	42
5.1.1 Onbegrijpelijkheid en macht.....	42
5.1.2 Adolf Hitler als perfectionistische bohémien.....	46
5.1.3 Adolf Hitler als vader.....	48

5.2 Eva Braun	51
5.3 Samenvatting	54
Conclusie.....	55
Resumé.....	57
Summary.....	58
Bronnen.....	59
Anotace	61

Inleiding

“Als ik mijn fascinatie voor Hitler niet had verwerkt tot een roman, had dat misschien mij het leven gekost”, zegt Harry Mulisch in zijn interview voor NRC Handelsblad over zijn roman *Siegfried* (2001), met als ondertitel *Een zwarte idylle*, waarin zijn alter ego Rudolf Herter Adolf Hitler probeert te begrijpen. De roman behoort tot een reeks werken uit zijn oeuvre die de Tweede Wereldoorlog als thema hebben. Harry Mulisch biedt in *Siegfried* de lezer een fictief verhaal dat echter op werkelijke gebeurtenissen uit de geschiedenis gebaseerd is. Dat is ook de reden waarom ik het boek interessant vindt en waarom ik de karakterisering van personages in deze psychologische roman als thema van mijn scriptie heb gekozen.

In deze scriptie probeer ik namelijk het hoofdpersonage Rudolf Herter te karakteriseren. Deze Nederlandse schrijver wordt door Hitler geobsedeerd en daarom wil hij een boek, waarin hij Adolf Hitler met behulp van fictie zou begrijpen, schrijven. De andere twee personages aan wie ik aandacht besteed zijn Adolf Hitler en Eva Braun. De analyse van de personages wordt gedaan op basis van theorie in de boeken *Vertelduijvels: Handboek verhaalanalyse* (2001) van Luc Herman en Bart Vervaeck en *De theorie van vertellen en verhalen: Inleiding in de narratologie* (1980) van Mieke Bal.

De scriptie is in vijf hoofdstukken verdeeld. In het eerste hoofdstuk wordt een samenvatting van de handeling van de roman gegeven. Het tweede hoofdstuk is gewijd aan het leven en oeuvre van Harry Mulisch. Het is belangrijk voor de karakterisering van het hoofdpersonage Rudolf Herter, die een alter ego van Harry Mulisch is. In het derde hoofdstuk wordt literaire theorie besproken, waaronder verschillende typen van karakterisering, focalisatie en de problematiek van literaire personages. In het vierde hoofdstuk wordt Rudolf Herter geanalyseerd en er worden ook overeenkomsten tussen hem en Adolf Hitler beschreven. Het vijfde hoofdstuk bestaat uit een analyse van citaten over de historische personages in de roman, Adolf Hitler en Eva Braun.

Naast de karakterisering van personages richt dit werk zich ook op overeenkomsten tussen Harry Mulisch en Rudolf Herter enerzijds en tussen Adolf Hitler als een historische persoon en als een literair personage in de roman *Siegfried* anderzijds.

1 Handeling van het boek

De handeling begint wanneer de bekende Nederlandse schrijver Rudolf Herter en zijn vriendin Maria naar Wenen komen. De 72-jarige auteur promoot hier zijn nieuwste boek *De uitvinding van de Liefde*, een roman die op het verhaal van Tristan en Isolde gebaseerd is. Hij denkt aan zijn eerste bezoek in Wenen en herinneringen spelen verder een belangrijk aspect van het hele verhaal.

Tijdens zijn eerste interview met een jonge blonde vrouw Sabine praat hij over fantasie en komt hij tot de gedachte dat het mogelijk is om door middel van fantasie een persoon volledig te begrijpen, niet in de betekenis van wat hij doet of hoe hij zich uit, maar “wie of wat hij is”.¹ Hij stelt voor om met een overledene, die wij niet begrijpen en die gehaat wordt, te experimenteren door hem in een situatie, die extreem en gefingeerd is, te plaatsen. De geschikte persoon voor dit soort experiment is volgens hem Adolf Hitler, een man over wie er veel geschreven is, maar die toch een groot geheim blijft.

Rudolf kan de gedachte over Hitler, die hij met het oog van een cycloon vergelijkt, niet loslaten en probeert met een idee voor een boek over hem te komen. Zijn vriendin Maria heeft er geen begrip voor. Volgens haar is de werkelijkheid in geval van Hitler extreem genoeg en het is dus voor Rudolf onmogelijk met iets extremer te komen. Behalve Hitler denkt Rudolf in het boek over andere historische personages en over de geschiedenis zelf na, omdat gebeurtenissen uit het verleden invloed hebben op het heden.

In de volgende drie interviews wordt Rudolf in verband met zijn televisie-interview met Sabine over Hitler gevraagd, maar weigert over hem te praten zodat geen andere schrijver zijn ideeën steelt. Rudolf maakt ook kennis met een dirigent Constant Ernst, die *Tristan und Isolde* van Richard Wagner dirigeert, en met de ambassadeur Schimmelpenninck en zijn vrouw. Tijdens hun gesprek op de ambassade wordt er naast beroemde componisten en hun opera's, voornamelijk Wagner, ook weer Hitler besproken. Rudolf zegt, dat Hitler dankzij zijn raadselachtigheid meer aandacht trekt dan andere massamoordenaars zoals Stalin en Mao, en wil met iets definitiefs over hem komen, dat hij “een soort *Endlösung der Hitlerfrage*”² noemt, waarmee hij naar de term *Endlösung der*

¹ MULISCH, Harry. *Siegfried*. 1e druk. Amsterdam: De Bezige Bij, 2001. 213 p. ISBN 90-234-6215-7, p. 22.

² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 42.

Judenfrage van een nazi-leider Adolf Eichmann verwijst. Hij legt een verband tussen de woorden “Führer” en “dirigent”, die hij als vrijwel synoniemen beschouwt, omdat een dirigent in zekere zin een dictator is.

Hij peinst over het verstrijken van de tijd, de eeuwigheid, de onsterfelijkheid en de dood. Ook zijn zeven jaar oude zoon Marnix denkt erover na. Tijdens een telefoongesprek met zijn vader uit hij de wens om na zijn dood verbrand te worden. Hij wil dat zijn as in een zandloper wordt gezet om “eeuwig door, ergens nog voor zijn”,³ wat op Rudolf indruk maakt. Rudolf voert een innerlijke monoloog, waarin hij onder andere over de ontwikkeling van Adolf Hitler van een mislukte kunstenaar naar politicus nadenkt en zijn vermogen tot liefde in vraag stelt vanwege de hoeveelheid mensen, die hij vermoord had. Rudolf vergelijkt hem met een krater, waaruit lava gulpt en het leven vernietigt.

Zelfs in de Nationalbibliotheek, waar hij uit *De uitvinding van de Liefde* voorleest, denkt hij aan Hitler en zou hij eerst liever in zijn hotelkamer zijn. Toch ervaart hij dit evenement als een van de belangrijkste momenten in zijn leven. Hij denkt terug aan zijn jeugd en problemen, die hij op school had, omdat hij geen respect had voor vakken waarin hij niet geïnteresseerd was. Tijdens het ondertekenen van zijn boek ontmoet hij een oud echtpaar, Ullrich en Julia Falks. Hij wordt door hen op bezoek uitgenodigd, zodat ze hem iets, wat hem met het schrijven van een boek over Hitler zou kunnen helpen, kunnen vertellen. Een geheim waarvoor ze tijdens de Tweede Wereldoorlog een eed van geheimhouding af moesten leggen. Een geheim dat ze in het graf niet mee willen nemen en dat Herter onder één voorwaarde van hen overneemt – dat hij alles pas na hun dood gaat vertellen.

Het vertellen van Ullrich Falk brengt ons naar Oostenrijk en het nazi-verleden van het echtpaar. In 1933 begon Ullrich Falk als ober te werken in een café, dat een plaats van geheime nazi-bijeenkomsten was. Door de vader van Julia heeft Ullrich kennis gemaakt met Hitlers programmaboek en het nationaalsocialisme. Toen hem in 1936 aangeboden werd om samen met Julia naar de Berghof (de verblijfplaats van Adolf Hitler op de Obersalzberg, een berg in het zuiden van Duitsland, waar ook andere hooggeplaatste nazi's hun huis lieten bouwen, onder anderen Martin Bormann en Hermann Göring) te gaan werken als dienaars, wisten ze nog niets over de echte taak die hen te doen stond.

³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 48.

Aan het begin doen ze hun werk en maken ze kennis met het leven op de Berghof. Maar nadat het bekend wordt dat Eva Braun zwanger is, loopt voor hen alles anders dan verwacht. De Falks krijgen een nieuwe taak. Omdat het onwenselijk is dat Hitler getrouwd is of zelfs een kind heeft, moeten de Falks doen alsof zij de ouders van het kind zijn. Ze verhuizen naar de villa zelf en Eva Braun fingeert haar vertrek naar Italië. Alles gaat zoals gepland en de Falks voeden Siegfried op, wat voor Eva Braun als biologische moeder niet makkelijk is.

Nadat Hitler in juli 1944 van de Berghof naar Wolfsschanze, zijn hoofdkwartier in het Noorden van Polen, vertrekt, komt Bormann op 22 september Eva Braun halen, omdat Hitler haar bij zich wil hebben. Siegfried kan echter niet met haar mee. De reden ervan die Bormann Eva Braun geeft is dat het voor Siegfried niet veilig zou zijn. Eén uur later leert Ullrich de waarheid kennen. Op bevel van Hitler moet hij zijn zoon doden. Hoewel het uitvoeren ervan voor Ullrich ondenkbaar is, heeft hij geen andere keuze. Als hij het bevel niet gehoorzaamt, gaat Siegfried toch sterven en bovendien zal er niet alleen hij, maar nog belangrijker Julia naar een concentratiekamp moeten gaan. Van Bormann krijgt hij nog instructies volgens welke hij Siegfried niet eerder dan over een week en niet later dan over twee weken moet doden en dat het een ongeluk moet lijken. Omdat het geen zin heeft om erover met Julia te praten, besluit hij te zwijgen en vertelt hij haar de waarheid pas na de dood van Hitler. Hij overtuigt zich dat het niet zijn schuld is en dat Hitler de echte moordenaar is, en schiet de jongen op de schietbaan dood.

Rudolf Herter, die naar het verhaal gespannen luistert, wordt geschokt. Ten eerste door het feit dat Adolf Hitler en Eva Braun een kind hadden, ten tweede omdat Hitler de dood van zijn biologische zoon beval en bovendien dat hij Ullrich, de wettelijke vader, opdracht gaf Siegfried te doden. Nadat hij afscheid neemt van de Falks, komt hij terug in de hotelkamer. Hij wil alles op zijn dictafoon inspreken voordat hij iets vergeet. Hij heeft Hitler begrepen. Maria geeft hem de dictafoon en hij begint zijn theorie over Hitler, die volgens hem niets is, op te nemen. Hij legt de krankzinnigheid van Nietzsche in verband met de verwekking van Adolf Hitler. Gebaseerd op de gedachte dat beide gebeurtenissen op dezelfde tijd gebeurd zijn, stelt hij dat Nietzsche het eerste slachtoffer van Hitler is. Omdat hij moe wordt, laat zijn vriendin, voor wie zijn theorie gek is, hem in rust en gaat ze voor een half uur de kamer uit.

Dagboekbrieven van Eva Braun van 16 april 1945 tot 29 april 1945 brengen ons terug naar Duitsland, naar ondergrondse ruimten in Berlijn. Ze beschrijft de ontwikkeling van de oorlog tijdens de laatste dagen, bewonderd Adolf Hitler en denkt aan haar zoon. Toen Bormann op 22 september vorig jaar naar de Berghof kwam, werd ze in plaats van naar haar “Adi” naar een sanatorium in Bad Tölz voor één maand gebracht, waar ze door Bormann werd gebeld die haar over de dood van “Siggi” vertelde. Terug op de Berghof geloofde ze niet dat het een ongeluk was en begreep ze het niet. Er was noch grafsteen op de begraafplaats, waar haar zoon begraven zou liggen, noch zijn naam in een kaartenbak van de beheerder, alsof hij nooit geboren was.

Het blijkt dat de Gestapo er schuld aan heeft. Op de avond waarop ze terug van Bad Tölz naar de Berghof werd gebracht bezocht ze haar ouders in München. Haar moeder werd na enkele dagen na Eva’s vertrek van de Berghof naar een Gestapo-centrale gebracht om te vernemen dat haar grootmoeder een Jodin was. Eva’s vader is het echter gelukt om deze op leugens gegronde bewering met officiële afschriften van zijn gegevens en die van zijn vrouw weer te leggen. Over Siegfried wisten ze niets en het feit dat de gegevens, waarop de beschuldiging gebaseerd was, vervalst werden, kwam helaas te laat naar voren.

Eva Braun schrijft verder over het leven in de bunker, waar Hitler zijn 56e verjaardag viert en waar hij haar ten huwelijk vraagt, nadat hij toegeeft dat Himmler verantwoordelijk is voor de dood van Siegfried, omdat hij zelf de opvolger van Hitler wilde zijn. Hun bruiloft op 29 april, de dag voor hun geplande zelfmoord, maakt haar “de gelukkigste mens op aarde”.⁴

In het laatste hoofdstuk zijn we weer in de hotelkamer van Rudolf Herter, die door Maria gevonden wordt zonder teken van leven. Nadat de dokter de dood van Rudolf constateert, wil ze met hem alleen zijn. Ze belt Olga, de vrouw van Rudolf, en merkt dan de dictafoon in zijn hand, waarmee hij wilde opnemen wat hij bij de Falks gehoord had. Ze zet de dictafoon aan, spoelt hem terug en luistert. Eerst hoort ze wat Rudolf zei voor ze de kamer wegging, dan zegt hij niets voor enkele minuten en daarna hoort ze hem zeggen,

⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 201.

met een zachte stem, “...hij...hij... hij is hier...”.⁵ Het is duidelijk dat hij de Falks met hun verzoek niet langer kan helpen.

⁵ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 213.

2 Biografie van Harry Mulisch

Hoewel het doel van deze scriptie de karakterisering van personages is, is het in geval van een auteur zoals Harry Mulisch, die zijn eigen ervaringen en herinneringen vaak in zijn boeken gebruikt, onmisbaar om enkele feiten van zijn leven te noemen, waarvan enkele ook in Siegfried te vinden zijn. In zijn laatste roman wordt dit feit des te belangrijker, omdat het hoofdpersonage Rudolf Herter een alter ego van de auteur is.

Harry Mulisch is in 1927 te Haarlem geboren en zijn afkomst en de Tweede Wereldoorlog, tijdens welke hij opgroeide, hebben later een grote invloed op de problematiek die hij in zijn oeuvre behandelt. “Ik ben de Tweede Wereldoorlog” is in dit verband zijn bekende uitspraak,¹ waarmee hij op de afkomst van zijn ouders zinspeelt. Zijn vader, officier en collaborateur, is in een Duitse familie in het tegenwoordige Tsjechische Jablonec nad Nisou geboren, zijn moeder komt uit een Joodse familie uit Antwerpen.² Zoals hij in een documentaire *Het Uur van de Wolf: Harry Mulisch en de bevlieging*³ vertelt, werd er tussen hen voor de oorlog Duits gesproken, met hem praatten ze echter Nederlands. Vandaar misschien zijn fascinatie voor talen, die hij ook in zijn oeuvre verwerkt. Toen hun ouders in 1936 scheidden, bleef hij met zijn vader en hun huishoudster Frieda Falk⁴ wonen.

Zijn opleiding op de middelbare school heeft hij in 1944⁵ vanwege zijn afkeer van vakken waarin hij niet geïnteresseerd was niet afgemaakt. Hij wilde scheikundige of meer precies alchemist worden. In een compilatie van interviews⁶ zegt hij dat hij al op jonge

¹ *Harry Mulisch: Haarlem 1927 – Amsterdam 2010* [online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/20ste/auteurs/lg20033.html>>

² MULISCH, Harry. *Objevení nebe*. 1e druk. Praha: Odeon, 2010. 752 p. ISBN 978-80-207-1326-1. KAVALÍR, Ondřej. *Doslov*, p. 742.

³ DUYNS, Cherry. *Het uur van de wolf: Harry Mulisch en de bevlieging* [videobestand online]. [gecit. 2015-02-05]. <http://www.npo.nl/het-uur-van-de-wolf-harry-mulisch-en-de-bevlieging/31-10-2010/NPS_1170918>

⁴ *Harry Mulisch: Haarlem 1927 – Amsterdam 2010* [online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/20ste/auteurs/lg20033.html>>

⁵ BRUIN HÜBLOVÁ, Magda de. *Mulisch, Harry* [online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

⁶ *De schrijver en de tijd (Harry Mulisch)* [videobestand online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://vimeo.com/42755234>> op <<http://www.harrymulischhuis.nl/Home.aspx>>

leeftijd wist dat ze een grote genie was, alleen wist hij nog niet waarin. Al zijn debuutroman *archibald strohalm* (1952) werd geprezen en andere succesvolle romans volgden, waaronder *Het stenen bruidsbed* (1959), *Twee vrouwen* (1975), *De Aanslag* (1982), *De ontdekking van de hemel* (1992), *De procedure* (1998) en *Siegfried* (2001). Harry Mulisch was een veelzijdige auteur die naast romans ook gedichten, korte verhalen, toneelstukken, essays en reportages schreef. Zijn bekende non-fictieboek is *De zaak 40/61* over het proces met Adolf Eichmann, dat ook in *Siegfried* vermeld wordt. Hij overleed in 2010 op zijn 83e aan kanker.

Boeken van Harry Mulisch zijn vol mystiek, verwijzingen naar grote gebeurtenissen uit de geschiedenis, spellen met woorden en symboliek. Hij behoort tot de belangrijkste Nederlandse auteurs en wordt samen met Willem Frederik Hermans en Gerard Reve tot “De Grote Drie” gerekend, een drietal grote naoorlogse schrijvers. Hij kreeg verschillende literaire prijzen inclusief de belangrijkste Nederlandse literaire onderscheidingen zoals de Prijs der Nederlandse Letteren (1995), de Constantijn Huygensprijs en de P. C. Hooftprijs (1977). *De ontdekking van de hemel* is zelfs het beste Nederlandstalige boek aller tijden geworden. Van de romans *De aanslag*, *Twee vrouwen* en *De ontdekking van de hemel* werden films gemaakt. Bovendien werd Harry Mulisch de meest vertaalde Nederlandse auteur ooit.⁷

⁷ BRUIN HÜBLOVÁ, Magda de. *Mulisch, Harry* [online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

3 Literaire theorie over karakterisering en personages

3.1 Karakterisering

Om het doel van deze scriptie te bereiken zullen we eerst mogelijke typen van karakterisering bespreken. Als uitgangspunt daarvoor zal ons het boek over verhaalanalyse *Vertelduivels* (2001) van Luc Herman en Bart Vervaeck dienen.

3.1.1 Typen van karakterisering

Personages kunnen in verhalen op verschillende manieren voorgesteld worden. De eerste type van karakterisering wordt naar de verdeling van Rimmon-Kenan de directe karakterisering¹ genoemd. Het gaat hier om een expliciete wijze van beschrijving die beide het uiterlijk en het innerlijk² van het personage betreft. Om die reden wordt eraan door Mieke Bal de naam expliciet³ gegeven. Hoewel we dit type voor de directheid ervan makkelijk voor betrouwbaar kunnen houden, moeten we altijd kritisch bekijken wie de informatie geeft, omdat het sterk subjectief gekleurd kan zijn. Als er iemand als aardig beschreven wordt, kan het echter aan de naïviteit van de spreker wijzen.

De tweede manier is de indirecte karakterisering (volgens Mieke Bal dan impliciete),⁴ waardoor, in tegenstelling tot de directe, een personage niet rechtstreeks getypeerd wordt. Dat gebeurt echter door middel van metonymische verhoudingen zoals daden, taal, het uiterlijk en de omgeving van het personage.⁵ Zo kan bijvoorbeeld iemand die veel reist en geen vaste verblijfplaats heeft op zoek naar zijn eigen identiteit zijn. Ook vanuit reacties op gebeurtenissen of een houding tegenover andere mensen kunnen we belangrijke informatie trekken.

¹ HERMAN, Luc en VERVAECK, Bart. *Vertelduivels: Handboek verhaalanalyse*. Nijmegen: Vantilt, 2001. 183 p. Tekst en tijd, nr. 7. ISBN 9054872942.

² HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 73.

³ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 73.

⁴ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 74.

⁵ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 74.

Analoge vorm⁶ is de derde vorm van karakterisering. Een personage wordt hier door middel van een metafoor gekarakteriseerd. Dat kan gebeuren door indirecte vergelijkingen van een personage met dieren, die met bepaalde eigenschappen verbonden zijn. Deze eigenschappen worden vervolgens op het personage betrokken. Ook de naam van een personage kan tot analoge karakterisering behoren. Hier bewerken Luc Herman en Bart Vervaeck de verdeling van Rimmon-Kennan, die de naam, indien het gemotiveerd is, in het algemeen bij analoge karakterisering rangschikt, terwijl het volgens de auteurs van *Vertelduijvels* van de mate van betrekking van de naam tot de menselijke realiteit afhangt. Er worden door hen voorbeelden van beide gevallen gegeven, eerst de namen De Lange of De Slechte, die volgens hen nog tot het tweede type van karakterisering behoren (de indirecte, impliciete ofwel metonymische), en daarna de namen Hellemans of Van Hemelrijk, die metaforisch zijn.

Op soortgelijk probleem kunnen we ook bij het alter ego stuiten. Er moet namelijk bepaald worden of er sprake van versmelting tussen beide entiteiten kan zijn. Zo ja, behoort het tot de indirecte karakterisering, zo niet, hebben we te maken met de analoge.

3.1.2 Focalisatie

Focalisatie betekent de verhouding tussen het gefocaliseerde en de focalisator.⁷ Met het gefocaliseerde worden dan “de personages, acties en objecten die je als lezer aangeboden krijgt”⁸ bedoeld, en met de focalisator “de instantie die waarneemt en die daardoor bepaalt wat de lezer aangeboden wordt”.⁹ Herman en Vervaeck gebruiken het werkwoord waarnemen, dat niet alleen naar zintuiglijke waarneming verwijst, maar ook denken en beoordelen van het personage bevat. Ze steunen de mening van Mieke Bal, dat er een onderscheid tussen de focalisator en het gefocaliseerde gemaakt moet worden om de betrouwbaarheid van de gegeven informatie te kunnen beoordelen. De betrouwbaarheid is essentieel voor de karakterisering, die zich op geen gekleurde informatie mag baseren. Net

⁶ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduijvels* (2001), p. 74.

⁷ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduijvels* (2001), p. 76.

⁸ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduijvels* (2001), p. 76.

⁹ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduijvels* (2001), p. 77.

zoals één focalisator, wiens waarneming niet voor objectief gehouden kan worden, kunnen ook te veel focalisators ons in de war brengen.

Een focalisator kan in het verhaal wel of niet optreden en wordt dan naar zijn positie intern of extern¹⁰ genoemd. Deze twee posities zijn echter niet altijd gemakkelijk te scheiden, vooral als er in het verhaal meer niveaus bestaan. In sommige gevallen is het bovendien onmogelijk om met zekerheid te zeggen of er een personage of een verteller waarneemt. Op deze manier kunnen we dan gekleurde informatie van een personage als een objectieve waarneming van een alwetende verteller beschouwen.

Ook binnen een ik-verhaal wordt deze problematiek niet opgelost, omdat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen percepties van het ik-toen en ik-nu.¹¹ De persoonsvorm is dus niet beslissend en een ik-vorm hangt niet automatisch samen met interne focalisatie.

Verder kan een focalisator binnen het verhaal extern focaliseren en een focalisator, die buiten de handeling staat, aan de andere kant intern waarnemen. Zo kunnen emoties van een intern gefocaliseerd personage door beide intern en extern focalisator gefocaliseerd worden.

Deze typen van focalisators en focalisatie zijn echter niet vast en ze kunnen in de loop van het verhaal afwisselen. Een andere verdeling van focalisatie wordt naar Genette op de standvastigheid¹² van de focalisators gebaseerd. Bestaat er meer dan één waarnemende centrum, hebben we te maken met variabele of meervoudige focalisatie.¹³ Bij de variabele wisselen twee focalisators elkaar af, bij de meervoudige gaat het om meerdere focalisators of een ontwikkeling van één focalisator tot meerdere. De waarneming van alleen één focalisator wordt dan door Genette vaste focalisatie¹⁴ genoemd.

¹⁰ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 78.

¹¹ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 79.

¹² HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 80.

¹³ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 80.

¹⁴ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 80.

3.2 Personages

Naast de problematiek van karakterisering moeten we ook de term *personage* toelichten. Mieke Bal definieert in haar werk *De theorie van vertellen en verhalen* (1980) daarmee verbonden moeilijkheden en geeft een overzicht van behulpzame punten waarin ze de grondvraag, wat een *personage* is, probeert te beantwoorden. Ze bespreekt ook aspecten, die het karakteriseren moeilijk maken, en stelt gegevens voor, die *personages* determineren. Ook hier zullen we zien dat er geen exacte regels en algemene handleidingen, die op alle *personages* vanwege hun verscheidenheid toegepast kunnen worden, bestaan.

3.2.1 Verklaring van de termen *personage* en *hoofdpersonage*

Om de term *personage* te verklaren bepaalt Mieke Bal eerst het verschil tussen *een acteur* en *een personage*. Ze beschrijft een *personage* als een acteur (een in het verhaal optredende instantie) die nauwer gespecificeerd wordt door een *personage-beeld* te vormen. Met het *personage-beeld* wordt dan “het beeld van het *personage*, dat de lezer krijgt voorgelegd”¹⁵ bedoeld, waardoor het *personage* op een menselijk wezen lijkt.¹⁶

Luc Herman en Bart Vervaeck maken in *Vertelduijvels* een opmerking, dat de structuralistische narratologie de karakterisering van *personages* sterk antropomorfisch benadert.¹⁷ Ook een statische aanpak beschouwen ze als foutief. Ze vermelden een definitie van een *personage* van Roland Barthes, volgens wie een *personage* “de collectie van minimale semantische elementen, de zogeheten semen”¹⁸ is.

Ook de term *hoofdpersonage* heeft tot nu toe geen volledige definitie. Luc Herman en Bart Vervaeck bespreken in verband ermee enkele kenmerken van Mieke Bal, die een held verklaart als “iemand, die in het verhaal vaak voorkomt”, die “alléén kan voorkomen”, “aan wie bepaalde handelingen voorbehouden zijn” en die “relaties met het grootst aantal

¹⁵ BAL, Mieke. *De theorie van vertellen en verhalen: Inleiding in de narratologie*. Muiderberg: Dick Coutinho, 1980. ISBN 9062835244.

¹⁶ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 87.

¹⁷ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduijvels* (2001), p. 76.

¹⁸ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduijvels* (2001), p. 76.

personages onderhoudt”.¹⁹ Deze kenmerken zijn echter niet mogelijk toe te passen op alle genres. De auteurs van *Vertelduivels* geven hier drie voorbeelden, namelijk de nouveau roman, briefroman en zedenschets, waarin geen hoofdpersonage optreedt. In tegenstelling tot de focalisatie is hier de structuralistische narratologie vanwege de antropomorfische benadering ervan niet succesvol. Ook voor ons hoofdpersonage Rudolf Herter geldt deze definitie niet volledig, wat later in hoofdstuk 5 toegelicht wordt.

Het feit dat er echter geen volledige theorie van de term personage bestaat levert problemen op met het karakteriseren. Het is duidelijk dat deze met echte mensen niet verward moeten worden, omdat er in geval van een personage geen sprake van “echte psyche, karakter, ideologie, handelingsbekwaamheid”²⁰ kan zijn, maar wel van “kenmerken die het mogelijk maken het in psychologisch en ideologisch opzicht te beschrijven”.²¹

3.2.2 Problemen verbonden met het personage-effect

Om het bepalen van een scheidslijn tussen de persoon en het personage²² makkelijker te maken, moeten we echter alleen wat er geschreven wordt analyseren. Dat brengt ons tot een andere vraag, namelijk welke gegevens belangrijk zijn voor onze analyse. Naast passages, waarin rechtstreeks en duidelijk over een bepaald personage wordt gesproken, bestaan er veel verwijzingen ernaar, die niet expliciet uitgedrukt worden, maar die niet minder belangrijk zijn.²³

Voor het verklaren van het personage-effect zijn volgens Mieke Bal ook criteria voor een nieuwe indeling van personages nodig die in praktijk gebruikt zouden kunnen worden, in tegenstelling tot de bestaande indeling in stabiele flat characters en complexe round characters,²⁴ die echter door ontwikkeling gaan. Deze indeling blijkt bij het karakteriseren van het personage niet altijd van toepassing te zijn, of in sommige gevallen zelfs helemaal

¹⁹ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 75.

²⁰ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 88.

²¹ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 88.

²² BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 88.

²³ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 88.

²⁴ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 89.

niet mogelijk. Mieke Bal vindt het daarom belangrijk om een soort schema, dat als betrouwbare handleiding voor karakteranalyse van een specifiek personage zou kunnen dienen, samen te stellen.

Een ander probleem ontstaat als er in het verhaal een personage optreedt, dat door de lezer met zijn eigen beeld ervan geconfronteerd wordt, dat vanuit zijn bekendheid met de context vloeit. Het gaat hier om een personage, dat ons aan een levende of historische persoon doet denken, en deze buitentekstuele situatie²⁵ beïnvloedt dan ons perceptie van het literaire personage. Het is dus sterk met pragmatiek verbonden en daarom heel individueel.

Ook de ideologie van de onderzoeker²⁶ kan invloed hebben op een analyse. Mieke Bal noemt in verband met deze verkeerde aanpak een impliciet waardeoordeel dat als beschrijving gepresenteerd wordt, het feit dat personages als mensen behandeld worden en het identificeren van personages met auteurs.²⁷

3.2.3 Voorspelbaarheid van personages

Aan de hand van de bovenvermelde moeilijkheden heeft Mieke Bal een aantal punten samengesteld. Ze bespreekt de gegevens die een personage determineren, waaronder referentiekader, eigenaam, portret, beroep en genre. Deze gegevens helpen ons een personage makkelijker te kunnen karakteriseren.

Ten eerste vermeldt ze een referentiekader²⁸ in verband met de buitentekstuele situatie. Met een referentiekader wordt “dat gedeelte van de werkelijkheid, waarop gegevens van het personage terugslaan”²⁹ bedoeld. Deze gegevens moeten dan in dit geval gemeenschappelijk zijn aan de lezers en schrijver en niet individueel. Tot referentiële personages,³⁰ wiens beeld door onze kennis van hun achtergrond beïnvloedt wordt,

²⁵ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 89.

²⁶ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 89.

²⁷ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 89-90.

²⁸ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 90.

²⁹ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 90.

³⁰ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 91.

behoren dan verschillende groepen die echter op hetzelfde neerkomen – het literair personage moet de belangrijkste kenmerken van het personage waarmee het geïdentificeerd wordt behouden, zodat het voor de lezer te herkennen is. Zo kunnen er in verhalen historische, legendarische, mythische en allegorische personages³¹ optreden, die niet helemaal identiek zijn aan personages in ons referentiekader, maar die aan hen doen denken. In geval van historische personages mag de afwijking van het patroon groter zijn, omdat we zekerder van hun identiteit zijn.³²

Niet alleen referentiële personages zijn voorspelbaar. Al de basisinformatie die we over een personage krijgen determineert hem, zoals een persoonlijk voornaamwoord,³³ waaruit men het geslacht kan afleiden en van het geslacht vervolgens mogelijkheden uitsluiten, die erbij niet passen, zoals bijvoorbeeld zwangerschap bij mannen. Een Juan zou dan ook waarschijnlijk geen Noor, maar een Spanjaard of Latino zijn. Sommige namen worden ook met bepaalde sociale klassen verbonden.

Als een auteur met de naam van zijn personage iets meer wil zeggen, is deze naam gemotiveerd³⁴ en het is ons taak om achter de betekenis ervan te komen, zoals bij de namen van het hoofdpersonage Rudolf Herter, Hitlers zoon Siegfried of zijn adoptieouders de Falks. Ook de leeftijd of het uiterlijk bepalen in zekere mate de handeling, dus we kunnen aan de hand van een portret³⁵ van het personage het verloop van gebeurtenissen verder beperken. Verder kan het beroep een grote rol spelen en de handeling beperken. In het verhaal kunnen onze op bovenvermelde gegevens gebaseerde verwachtingen gerealiseerd worden, of niet. Naast deze kenmerken van personages kan ook het genre zelf aan onze verwachtingen wel of niet voldoen, zoals een detectieverhaal, waarin een misdaad door een detective niet opgelost wordt.³⁶

³¹ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 90-91.

³² BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 90.

³³ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 91.

³⁴ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

³⁵ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

³⁶ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

De mate van voorspelbaarheid hangt af van de individuele benadering van elke lezer, zijn eigen referentiekader, de manier van lezen en zijn attentie.³⁷

3.3 Samenvatting

Dit hoofdstuk geeft een samenvatting van de literaire theorie over personages en over de karakterisering van personages.

Luc Herman en Bart Vervaeck gebruiken in hun werk *Vertelduivels* (2001) de verdeling van Rimmon-Kennan en spreken over de directe, indirecte en analoge type van karakterisering. Wat de roman *Siegfried* betreft, komt de lezer tijdens het lezen een grote hoeveelheid vergelijkingen tegen, hetzij metonymische (indirecte) of metaforische (analoge), waaruit belangrijke informatie over de betrokken personages te halen is. De directe karakterisering wordt dan meestal voor de beschrijving van het uiterlijk van personages gebruikt.

Bij de karakterisering van personages is het belangrijk om te bepalen wie of wat waarneemt (dat is dan een focalisator) en wie of wat wordt waargenomen, omdat niet alle focalisators betrouwbaar en objectief zijn. Een focalisator kan intern of extern zijn en hij kan zijn omgeving van binnen of van buiten focaliseren. De typen van focalisators en focalisatie kunnen in het verhaal afwisselen.

Er bestaan verschillende definities van de termen *personage* en *hoofdpersonage*. Deze definities zijn echter niet volledig. Ons beeld van een personage kan door ons referentiekader beïnvloed worden indien er in het verhaal bijvoorbeeld een historische personage optreedt. Omdat personages verschillend van elkaar zijn, bestaan er geen algemene principes en technieken die toegepast kunnen worden bij het karakteriseren.

³⁷ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

4 Rudolf Herter

Rudolf Herter is het hoofdpersonage van de roman *Siegfried*. Hoewel hij erin eigenlijk geen grote rol speelt in termen van handelingen, wat niet helemaal met de definitie van het hoofdpersonage van Mieke Bal (p. 17-18) overeenkomt, zijn het juist zijn ideeën en pogingen, die aan het begin van de verrassende ontdekking staan dat Adolf Hitler een zoon had. Hij is diegene die “relaties met het grootst aantal personages onderhoudt”.¹ Aan de andere kant is Adolf Hitler, wiens daden het uitgangspunt voor de roman vormen, alleen een bijpersonage.

Rudolf heeft twee dochters met zijn vrouw Olga, met wie hij niet samenwoont. Met zijn vriendin Maria heeft hij één zevenjarige zoon Marnix, die tijdens Rudolfs reis met Maria bij Olga blijft wonen. Zijn gezinssituatie is dus dezelfde als die van Harry Mulisch. Ook hij heeft twee dochters met zijn eerste vrouw en één zoon met zijn vriendin.

Hij is in Wenen zijn nieuwste boek aan het promoten en geeft dus interviews. We zullen zien, dat hij het liefst over de kunst en de geschiedenis praat, waarover hij zijn eigen, vaak ingewikkelde theorieën scheidt. In de interviews en ook in zijn monologen speelt hij graag met woorden en gebruikt hij vaak beeldspraak. Hij is gefascineerd door het thema van eeuwigheid en oneindigheid en vooral door Adolf Hitler, die hij in fictie wil vangen. Deze fascinatie wordt echter een obsessie en het komt zo ver, dat zijn vriendin aan zijn psychische gezondheid twijfelt.

Mieke Bal vermeldt in haar werk *De theorie van vertellen en verhalen* herhaling² als “een belangrijk principe bij de opbouw van het personagebeeld”.³ In de loop van het verhaal treffen we in verband met Rudolf herhaaldelijk verwijzingen naar zijn verbeeldingskracht, ermee verbonden afhankelijkheid en opvallende zelfvertrouwen.

¹ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 75.

² BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 93.

³ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 93.

4.1 Rudolf Herter als alter ego van Harry Mulisch

Zoals eerder vermeld, is het hoofdpersonage Rudolf Herter een alter ego van Harry Mulisch. Alter ego behoort tot mogelijke typen van karakterisering en bevindt zich volgens de verhaalanalyse van Luc Herman en Bart Vervaeck (*Vertelduivels*, 2001) op de grens tussen metonymische en metaforische karakterisering,⁴ afhankelijk van de mate van gelijkenis tussen een auteur en zijn personage die soms niet makkelijk te bepalen is. In het verhaal van Siegfried bestaat er een grote hoeveelheid overeenkomsten tussen Harry Mulisch en Rudolf Herter en daarom beschouwen we het als metaforische of analoge type van karakterisering.

In zijn interview voor NRC Handelsblad⁵ van 2 februari 2001, de dag waarop Siegfried uitgegeven werd,⁶ verklaart Harry Mulisch de rol van Rudolf Herter in het verhaal. Hij gebruikt hem om zijn eigen wens te vervullen zijn fascinatie voor Hitler tot een roman te verwerken en in tegenstelling tot Rudolf is het hem gelukt om Hitler in fictie vast te vangen:

“Herter kondigt aan dat hij Hitler in een hypothetische situatie wil plaatsen om hem te begrijpen. Vervolgens vertelt het echtpaar Falk hem over Hitlers zoon, en moet hij concluderen dat de werkelijkheid altijd gekker is dan de verbeelding. Maar de lezer weet natuurlijk dat het hele verhaal fictie is en dat ik in Siegfried precies doet wat Herter zich heeft voorgenomen.”⁷

Verder wilde Harry Mulisch door middel van Rudolf Herter laten zien, hoe hij tot zijn ideeën komt: “In Siegfried laat ik aan de hand van mijn alter ego, Rudolf Herter, het stadium van het opkomen van ideeën zien. Het boek is behalve een blik in de afgrond ook een kijkje in de geest van de schrijver.”⁸ Hij vult aan, dat hij echter “niet bang is dat de

⁴ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 75.

⁵ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

⁶ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

⁷ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

⁸ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

lezers het personage zullen verwarren met de literator”.⁹ In tegenstelling tot Rudolf heeft Harry Mulisch zich in zijn eigen woorden bijvoorbeeld “nooit onbegrepen gevoeld”¹⁰ en ook de vergelijking met van een boom vallende bladeren,¹¹ waarmee Rudolf zich vergelijkt tijdens de rit naar zijn hotel na zijn aankomst in Wenen, geldt niet voor Harry Mulisch.¹²

Al de directe karakterisering aan het begin van het boek waarmee het uiterlijk van Rudolf en zijn fysieke toestand worden beschreven doet ons denken aan Harry Mulisch. Ook hij wordt met grote auteurs uit de geschiedenis vergeleken, waaronder Johann Wolfgang von Goethe, James Joyce, Thomas Mann en Dante Alighieri. Bovendien is ook Rudolf enig kind van gescheiden ouders, “immigranten met weinig sociale contacten”¹³ en later vader van twee dochters uit zijn eerste huwelijk en één zoon uit zijn tweede relatie. Ook in het oeuvre van Rudolf zijn overeenkomsten te vinden met het werk van Harry Mulisch, namelijk het boek dat hij over het proces tegen Eichmann schreef.¹⁴ Er kan ook een parallel getrokken worden tussen zijn magnum opus *De uitvinding van de Liefde* van bijna één duizend pagina’s en *De ontdekking van de hemel*.

4.2 Betekenis van de namen Rudolf en Adolf

Ten eerste gaan we de betekenis van de namen Rudolf en Adolf bespreken. In het hoofdstuk *Typen van karakterisering* hebben we op p. 15 de naam vermeld als een mogelijkheid om naar een bepaalde eigenschap van het personage te wijzen.¹⁵ Ook Mieke Bal bespreekt in haar boek *De theorie van vertellen en verhalen* eigennamen van personages. Zij doet dat in verband met de voorspelbaarheid van personages¹⁶ (p. 20).

⁹ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

¹⁰ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

¹¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 11.

¹² STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

¹³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 33.

¹⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 51.

¹⁵ HERMAN en VERVAECK: *Vertelduivels* (2001), p. 74.

¹⁶ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

Naast het geslacht van een personage kan een eigennaam¹⁷ ook de sociale status of geografische herkomst aanduiden en indien het gemotiveerd¹⁸ wordt, zegt het nog iets meer over het personage. In de biografie van Harry Mulisch hebben we op p. 13 al het feit genoemd dat hij in zijn werk vaak symbolen gebruikt. Met betrekking tot de karakterisering van personages gaan we dus ook hun namen verklaren. We zullen zien dat Mulisch, die in zijn boeken vaak fictie en werkelijkheid vermeldt, zich bij de naamgeving naast zijn fascinatie voor mythen ook door zijn eigen leven laat inspireren.

De naam van het hoofdpersonage Rudolf Herter lijkt opvallend op die van Adolf Hitler. Beide voornamen Rudolf en Adolf zijn van het woord *wolf* afgeleid – de naam Rudolf betekent namelijk “roemrijke wolf”,¹⁹ Adolf is van de woorden “edel” en “wolf”²⁰ afgeleid. Zelfs de door Siegfried gebruikte bijnaam van Adolf Hitler is “oom Wolf”. Wolven worden in het algemeen als heel schuwe, eenkennige dieren beschouwd, wat bij het karakter van beide personages past, omdat beiden in zichzelf opgesloten zijn, en is er dus sprake van de metaforische karakterisering van de personages. Er wordt in het boek door Rudolf een monoloog over allerlei verbanden tussen Adolf Hitler en het woord *wolf* gevoerd:

Oom Wolf, herhaalde Herter in gedachten. Wat had Hitler met wolven? Alleen het feit, dat ook zij roofdieren waren? In de jaren twintig was ‘Wolf’ zijn schuilnaam; zijn latere hoofdkwartieren in Oost-Pruisen, Rusland en Noord-Frankrijk heetten ‘Wolfschanze’, ‘Wehrwolf’ en ‘Wolfsschlucht’. Ook Blondi leek op een wolf; een van de pups die zij tegen het eind van de oorlog kreeg, en die hij zelf wilde opvoeden, had hij ‘Wölfi’ genoemd. *Homo homini lupus* – de mens is de mens een wolf. Zat dat zelfinzicht er achter? (Mulisch 2001:123-124)

¹⁷ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

¹⁸ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

¹⁹ OSTA, Ward van. *Met naam en toenaam: Voornamen, familienamen en bekende merknamen*. Antwerpen: Garant, 2012. 126 p. ISBN 978-90-441-2931-1. [online]. [gecit. 2015-04-12]. <<https://books.google.cz/books?id=I1pVe-I-5IkC&lpg=PP1&dq=Met%20naam%20en%20toenaam.%20Voornamen%2C%20familienamen%20en%20bekende%20merknamen&pg=PA4#v=onepage&q=Met%20naam%20en%20toenaam.%20Voornamen,%20familienamen%20en%20bekende%20merknamen&f=false>>, p. 55.

²⁰ OSTA, Ward van. *Met naam en toenaam: Voornamen, familienamen en bekende merknamen*. Antwerpen: Garant, 2012. 126 p. ISBN 978-90-441-2931-1. [online]. [gecit. 2015-04-12]. <<https://books.google.cz/books?id=I1pVe-I-5IkC&lpg=PP1&dq=Met%20naam%20en%20toenaam.%20Voornamen%2C%20familienamen%20en%20bekende%20merknamen&pg=PA4#v=onepage&q=Met%20naam%20en%20toenaam.%20Voornamen,%20familienamen%20en%20bekende%20merknamen&f=false>>, p. 43.

Harry Mulisch geeft zijn hoofdpersonage in *Siegfried* een naam waarmee hij een gelijkenis tussen Rudolf Herter en Adolf Hitler creëert. Omdat er in de roman meerdere overeenkomsten tussen deze twee personages voorkomen, hebben we eraan hoofdstuk 4.5 gewijd.

Ook de naam van de verteller, die Rudolf tussen hem en zijn verhaal wil plaatsen, wordt niet zonder reden gekozen, maar is aan de theoloog ontleend, die de term voor “het verschrikkelijke en tegelijk betoverende geheim”²¹ verzonnen heeft, waarmee Rudolf Hitler vergelijkt:

“Dat was dan zijn literaire zoon, – en zijn aangewezen voornaam was natuurlijk Otto: de neerslag van de chemische reactie tussen ‘Rudolf Herter’ en ‘Rudolf Otto’, de theoloog van wie de term *mysterium tremendum as fascinans* afkomstig was.” (Mulisch 2001:94)

4.3 Verbeeldingskracht en afhankelijkheid

Rudolf heeft voor zijn succes als schrijver aan zijn fantasie te danken. Dankzij zijn verbeeldingskracht, die hij met zijn kennis van de geschiedenis verbindt, komt hij tot interessante, op details gegronde theorieën. Zijn verbeelding heeft echter niet alleen positieve gevolgen, maar het maakt zijn leven moeilijker in het kader van menselijke communicatie en vormt een obstakel, dat hij alleen met behulp van iemand anders kan overwinnen. Deze persoon is voor hem zijn vriendin Maria (en vroeger was dat zijn vrouw Olga). Omdat zijn grote fantasie tot afhankelijkheid van andere mensen leidt, gaan we in dit hoofdstuk citaten behandelen, die naar beide karaktereigenschappen verwijzen. Rudolf is een personale verteller, die niet betrouwbaar is. We krijgen in de roman informatie vanuit zijn gezichtspunt en daarom moeten we het kritisch bekijken.

Aan het begin van het verhaal wordt Rudolf aan de lezer door een directe karakterisering geïntroduceerd. In het volgende citaat krijgen we eerst het beeld van zijn uiterlijk door middel van beeldspraken. Zoals we verder bij andere passages zullen zien, worden deze beeldspraken, en vooral vergelijkingen samen met spellen met woorden in het algemeen door Rudolf vaak gebruikt om mensen en gebeurtenissen te beschrijven.

Het volle haar rondom zijn scherpe gezicht sloeg als vlammen uit zijn hoofd, maar tegelijk was het zo wit als het schuim van de branding. Hij droeg een groenig tweed pak

²¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 91.

met vest, dat tot taak leek te hebben zijn lange, smalle, breekbare, welhaast doorzichtige lichaam bij elkaar te houden; na twee kankeroperaties en een hersenbloeding voelde hij zich fysiek als een schaduw van de schaduw van wat hij eens was – maar alleen fysiek. Met zijn koele, grijsblauwe ogen keek hij naar Maria, [...]. (Mulisch 2001: 8)

Zijn haar wordt met vlammen vergeleken, in tegenstelling tot de witte kleur ervan, die met het schuim vergeleken wordt. Deze beschrijving van zijn uiterlijk bevat een tegenspraak (vlammen en het schuim van de branding), een oxymoron die ook naar de tegenstrijdigheid van zijn persoonlijkheid kan verwijzen.

Rudolf is een elegant aangeklede oude man wiens uiterlijk overeenkomt met zijn leeftijd. Zijn lichaam wordt met overdrijving als “welhaast doorzichtig” beschreven, hij is heel mager. Naast vergelijkingen is hier ook een andere beeldspraak te vinden, namelijk personificatie van het vest, “dat tot taak leek te hebben zijn lichaam bij elkaar te houden”. Twee kankeroperaties en een hersenbloeding hebben zijn fysieke zwakheid veroorzaakt en tonen, dat hij veel overleefd heeft. Dat wordt hier versterkt door de vergelijking met “een schaduw van de schaduw van wat hij eens was”. Deze zwakheid is volgens hem echter alleen fysiek, omdat hij als schrijver vol ideeën en fantasie blijft. Dit feit, dat met een gedachtenstreep benadrukt wordt, gaan we in deze scriptie in vraag stellen.

In *De theorie van vertellen en verhalen* bepaalt Mieke Bal voorspelbaarheid van personages en vermeldt het beroep en de leeftijd als mogelijke gegevens die personages determineren.²² Zo promoot Rudolf Herter in Wenen zijn laatste boek en tijdens het promoten wordt er rekening gehouden met zijn leeftijd – er worden alleen enkele interviews voor hem geselecteerd, zodat het niet te vermoeiend is. Ook neemt hij zijn dertig jaar jonger vriendin met zich mee, die hem niet alleen met hun zware koffers helpt. Op haar steun rekt hij ook bij andere situaties, bijvoorbeeld tijdens de rit van het vliegveld naar hun hotel:

Hij maakte een korte beweging met zijn wenkbrauwen, zodat Maria wist dat zij het gesprek nu moest overnemen. (Mulisch 2001:10)

Maria en Olga helpen hem ook met zijn geheugen voor de gebeurtenissen in zijn leven, dat in tegenstelling tot zijn geheugen voor woorden, die hij opgeschreven heeft, slecht is.

²² BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 92.

Als er in een vertaling van zijn boek echter “een punt in plaats van een puntkomma”²³ staat, herkent hij het detail onmiddellijk:

Mochten alle exemplaren van zijn boeken door een afgrijselijk natuurverschijnsel van de aardbodem verdwijnen, hij zou ze binnen beperkte tijd allemaal van a tot z letterlijk kunnen reconstrueren. (Mulisch 2001:61)

Rudolf peinst graag over het verleden en omdat hij 72 jaar oud is, denkt hij dat het tijd is om zijn memoires op te schrijven:

Misschien moest het hij het allemaal eens opschrijven. Het zou langzamerhand tijd voor zijn memoires zijn, als het niet zo was dat al zijn werk eigenlijk uit memoires bestond: niet alleen van zijn feitelijke leven, ook van zijn verbeelding, die niet van elkaar te scheiden waren. (Mulisch 2001:15)

Hij voelt de noodzaak om zijn ervaringen samen met zijn ideeën in zijn werk te verwerken, omdat het schrijven zijn wijze van zelfrealisatie is. Zijn herinneringen en ervaringen vormen een belangrijke deel van zijn werk, wat ook voor het oeuvre van Harry Mulisch typisch is.

Als hij schrijft, is hij vrij, omdat er niets is dat hem tegenhoudt van zijn gedachten tot uitdrukking te brengen. Bij het schrijven is niets onmogelijk, alles mag. Omdat hij zich zo vaak met het nadenken en redeneren bezighoudt, moet hij toegeven dat hij niet in staat is om de fantasie van zijn feitelijke leven te scheiden en om te bepalen waar de grens ertussen ligt. Dat is voor ons bijzonder belangrijk, omdat het op een mogelijke onbetrouwbaarheid wijst van informatie die ons door de focalisatie van zijn personage aangeboden wordt. Iemand die realiteit en fantasie vermengt is niet volledig te vertrouwen.

Niet alleen zijn leven, maar ook boeken die hij schrijft ontstaan uit een fusie van realiteit en fantasie – zijn individuele ervaringen en mythen, wat uit zijn monoloog in de Nationalbibliotheek blijkt:

Voor hem waren er steeds die twee werelden, allebei even werkelijk: de wereld van zijn individuele ervaringen en de wereld van de mythische verhalen; die moesten op een organische manier zoiets als een chemische reactie met elkaar aangaan en een nieuwe verbinding vormen, – pas dan ontstond het soort boek dat hij wilde schrijven. Zijn werkkamer beschouwde hij als het niemandsland tussen die twee werelden. (Mulisch 2001:60)

²³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 61.

We krijgen hier een vergelijking van het schrijven van boeken met een chemische proef. Zijn kamer, waar de boeken geschreven worden, bevindt zich ergens tussen de twee werelden van realiteit en fictie.

Het schrijven vormt een onafscheidelijk deel van zijn wezen en hij moet zich om deze reden met mensen omringen die zijn hartstocht respecteren. Het werkwoord “begrijpen” zou hier niet van toepassing zijn, omdat ook hij zich in zijn theorieën verweekelt, zoals te zien tijdens het interview met Sabine, wanneer hij het over het verschil tussen Sigmund Freud’s en zijn eigen opvatting van dromen heeft, wat voor de interviewster te ingewikkeld blijkt te zijn:

“Ik ben bang dat ik u niet helemaal kan volgen.”

“Ik heb er zelf ook moeite mee, maar ik doe mijn best.” (Mulisch 2001:21)

Na dit interview tijdens welke hij het idee voor zijn nieuwe boek krijgt, is het voor hem niet mogelijk om aan iets anders te denken:

Onafgebroken was hij in zijn literaire laboratorium op zoek naar een gefantaseerde proefopstelling, waarin hij Hitler kon plaatsen om door te dringen tot zijn structuur, en het verontrustte hem dat hij niet meteen wist hoe hij het moest aanpakken. (Mulisch 2001:26)

Hij sluit zich in zichzelf op en schept theorieën in zijn eigen wereld, als een wetenschapper die in plaats van een laboratorium alleen zijn hersenen en fantasie ter beschikking heeft. Opnieuw vergelijkt hij dus het schrijven met een wetenschappelijke proef, waarmee hij op zijn interesse in alchemie zinspeelt, die we al in de biografie van Harry Mulisch (p. 12) hebben vermeld. Totdat hij bereikt wat hij zich voorneemt, komt hij niet tot rust. Hij richt eraan al zijn aandacht en zoekt naar een verband tussen gebeurtenissen uit zijn dagelijks leven en het thema dat hij bespreken wil:

[...] altijd wanneer hij ergens mee bezig was, werd alles wat hij zag en meemaakte er op getest of hij het kon gebruiken en inpassen. (Mulisch 2001:27)

Maria bevestigt met de volgende woorden het belang van de fantasie in Rudolfs leven. Ze zegt dat hij in de fantasie leeft en dat ook zij, Olga en de kinderen eruit afkomstig zijn, niet alleen zijn boeken en beroepsleven:

“Eigenlijk,” zei Maria [...] “heb je alles wat je bezit te danken aan je fantasie, aan iets dat niet bestaat in de echte wereld.” (Mulisch 2001:32)

Rudolf geeft een verklaring ervan die hij in zijn jeugd, de sociale positie van zijn ouders en hun relatie vindt:

“Erfelijke belasting. Net als iedereen ben ik allereerst een natuurverschijnsel. In mijn geval heeft er misschien ook mee te maken, dat ik geen broers of zusters had. Ik was veel alleen en mijn ouders waren immigranten met weinig sociale contacten, al helemaal niet met Nederlanders. Bij ons thuis was alles anders dan in Nederlandse gezinnen. [...] Ik hoorde er niet echt bij, dus schiep ik mijn eigen wereld. Gescheiden ouders – dat wil misschien ook helpen. Een combinatie van dat alles. Ik heb er in elk geval nooit onder geleden. Ik wilde ook nergens bij horen. Anderen wilden altijd bij *mij* horen, ook later.” (Mulisch 2001:33)

Als enig kind zonder vrienden moest hij zich zelf bezighouden en omdat zijn gewoonten anders waren dan die van Nederlandse kinderen, voelde hij zich zekerder als hij alleen was. Toch ervaart hij het niet op een negatieve manier, maar beschouwt het meer als een bijdrage. In tegenstelling tot zijn verlangen naar eigen ruimte denkt hij dat hij andere mensen trekt.

De invloed van de gebeurtenissen van zijn kinderjaren op zijn persoonsvorming is heel sterk. Als iemand die tot de generatie behoort, die tijdens de Tweede Wereldoorlog opgegroeid werd, draagt hij de traumatische gebeurtenissen mee en is hij echter niet in staat om het verleden achter hem te laten:

Wat was verder weg: het bloedige handwerk in Joegoslavië of de massale mensenvernietigingen in Auschwitz? Op de Balkan was je vanuit Wenen binnen drie kwartier, maar de vijfenvijftig jaar naar de Tweede Wereldoorlog waren nooit meer te overbruggen. Toch was die oorlog dichterbij voor hem, vlak om de hoek van de tijd... (Mulisch 2001:53)

De Tweede Wereldoorlog heeft hem voor het hele leven gebrandmerkt, wat weer een overeenkomst met Harry Mulisch vormt. De vader van Harry Mulisch werd na de oorlog gearresteerd voor collaboratie, omdat hij tijdens de oorlog aan het hoofd van een bank, die het bezit van gedeporteerde joden verzamelde, stond. Na nog geen drie jaar werd hij echter vrijgelaten. Dankzij zijn collaboratie werd noch Harry Mulisch noch zijn moeder niet gedeporteerd. Zijn groot- en overgrootmoeder van moeders zijde zijn echter in een concentratiekamp overleden.²⁴

Samenvattend kunnen we zeggen dat de fantasie waarover Rudolf beschikt tegelijk een grote gave en een hindernis is. Hij is heel intelligent en heeft brede kennis van de geschiedenis en verschillende wetenschappen. Aan de ene kant is hij dankzij zijn

²⁴ BRUIN HÜBLOVÁ, Magda de. *Mulisch, Harry* [online]. [gecit. 2015-03-05]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

verbeelding een groot schrijver geworden, aan de andere kant doet het alledaagse leven hem moeite en daarom heeft hij hulp ermee nodig. De “alleen fysieke zwakheid”, die in het citaat op p. 26-27 met een aandachtstreepje benadrukt wordt, moeten we echter in vraag stellen indien hij de werkelijkheid met fantasie vermengt.

4.4 Zelfvertrouwen en arrogantie

Hoewel Rudolf beslist geen zelfvertrouwen mist, gedraagt hij zich graag alsof hij heel bescheiden is. Dat wordt in de loop van het verhaal steeds opmerkelijker. Terwijl hij bijvoorbeeld bij de Falks op bezoek komt alleen om iets nieuws over Hitler te leren kennen, reageert hij op hun verbazing over zijn bezoek als volgt:

“Eerlijk gezegd, meneer Herter, [...] hadden wij niet gedacht dat u zou komen. U, zo’n beroemde schrijver –”

“Onzin,” onderbrak Herter hem. “Die beroemde schrijver ken ik niet.” (Mulisch 2001:76)

Dat zijn kracht niet in zijn lichaam ligt weten we al. Dat hij toch bewondering opwekt is te zien ook in het volgende citaat met de reactie van Rudolf op de ontvangst bij zijn aankomst in het hotel Sacher:

Bij de receptie in de drukke lobby werd hij blij verrast ontvangen als iemand op wie het luxueuze hotel sinds jaren had gewacht. Herter liet het zich minzaam aanleunen; maar omdat hij voor zichzelf nooit was geworden wat hij nu al sinds tientallen jaren voor anderen was, dacht hij: – Dit is allemaal bedoeld voor een jongen van achttien, die, vlak na de Tweede Wereldoorlog, straatarm en onbekend probeert een verhaal op papier te krijgen. Maar misschien, dacht hij geamuseerd, [...] – misschien was het eigenlijk precies andersom: misschien was hij inderdaad onveranderd, maar dan in die zin dat hij voor zichzelf altijd al degene was geweest die hij nu ook voor anderen was, ook al op zijn zolderkamer met de ijsbloem op de ruiten. (Mulisch 2001:11)

Hoewel hij al lange tijd een bekende persoon is, is hij nog niet gewend geraakt aan zulke reacties, waarover hij aangenaam verrast is en die hij als positief ervaart. Om zijn verbazing erover voor anderen te verbergen, doet hij echter alsof het voor een groot schrijver zoals hij normaal is en geeft hij geen verbazing te kennen. Daaruit kan besloten worden dat hij zijn gevoelens liever niet uitdrukt om een zelfverzekerde indruk te maken en dat hij voor anderen graag raadselachtig blijft. Hij ziet zichzelf steeds als dezelfde persoon die hij was voordat hij beroemd is geworden, maar speelt met het idee dat het andersom is, dat hij al in zijn jeugd wist dat hij iets buitengewoons zou bereiken. Dat wordt

later bevestigd, wanneer hij met opvallende arrogantie terugdenkt aan de Staatsprijs, die hem toegekend werd toen hij vijftig was:

[...] zei de minister dat hij een “geboren Staatsprijswinnaar” was, en zo ervoer hij het zelf ook. Dit soort dingen lag kennelijk op zijn weg, maar behalve zichzelf wist nog niemand dat in 1952. (Mulisch 2001:13)

Zijn bewondering over het gedrag van andere mensen in zijn aanwezigheid krijgen we opnieuw voor zijn televisie-interview tijdens welke hij op het idee komt om Hitler proberen te begrijpen. Wanneer hij zich aan de interviewster Sabine voorstelt, ervaart hij het als volgt:

Ook in haar blauwe ogen stond weer die glanzende blik van bewondering die hij zo goed kende, en die hem nog altijd in verlegenheid bracht. Zij keek hem aan, maar op een vreemde, dubbele manier: enerzijds zoals iemand iemand aankijkt, anderzijds zoals iemand naar een ding kijkt, een kunstwerk. Wat moet hij met die bewondering, die tegelijk een afstand schiep? Zijn leven lang deed hij eenvoudig waar hij zin in had, omdat hij zich anders dood zou vervelen, en toch was hij daarmee meer en meer zelf in een kunstwerk veranderd. Wat was zijn verdienste eigenlijk? Natuurlijk, de meeste mensen konden geen mooie boeken schrijven, maar die onmacht begreep hij eigenlijk even min als zij zijn eigen talent. Het sprak vanzelf dat hij mooie boeken kon schrijven. Om hun onbegrip te begrijpen moest hij denken aan een componist of een schilder: hoe was het godsmogelijk, dat je een symfonie of een schilderij kon maken? (Mulisch 2001:16)

Niet alleen weet hij niet wat hij met de bewondering moet, bovendien voelt hij zich gedeeltelijk als een kunstwerk, dat aandachtig bekeken en bestudeerd wordt in poging tot begrip. Hoewel hij eigenlijk nooit moeite deed om mooie boeken te schrijven, is het toch gebeurd. Met deze uitspraak komt Rudolf ook overeen met Harry Mulisch, die dit feit in interviews vermeldt.²⁵

Hij vergelijkt zichzelf met een kunstwerk. Achter een kunstwerk ligt meestal hard werk van een kunstenaar, wiens moeite door anderen niet altijd gewaardeerd wordt. Dat is echter zijn geval niet en er ligt dus een paradox in. Juist door het feit dat hij zich niet liet begrenzen, omdat dat zijn leven te saai zou maken, en zijn eigen weg is gevonden, die niet bepaald door andere mensen werd, kon zijn creativiteit ontplooiën. Niettemin zijn er tussen hem en de mensen in zijn omgeving grenzen ontstaan.

²⁵ DUYNS, Cherry: *Het uur van de wolf: Harry Mulisch en de bevlieging* [videobestand online]. [gecit. 2015-03-05]. <http://www.npo.nl/het-uur-van-de-wolf-harry-mulisch-en-de-bevlieging/31-10-2010/NPS_1170918>

Rudolf is zich echter wel bewust van zijn gave en vergelijkt zich met personen zoals Johann Sebastian Bach en Rembrandt van Rijn. Aangezien zijn talent heeft hij zich voor zijn succes niet echt verdienstelijk gemaakt. Net zoals ze is hij een meester in zijn vak geworden en staat hij op gelijk niveau met hen. Daarmee bestrijdt hij weer de bewering dat hij voor zichzelf steeds dezelfde arme jongen is die hij eens was.

Het feit, dat zijn fantasie deze keer niet genoeg zou zijn maakt hem onzeker, omdat hij eraan niet gewend is. Toch denkt hij dat juist zijn bijdrage aan de tot nu toe bestaande werken over Hitler een doorbraak zal betekenen, dat hij in tegenstelling tot alle deskundigen, die hun leven aan het onderzoek van één van de grootste massamoordenaars aller tijden gewend hebben, aan iets nieuws zal komen, wat hij ook letterlijk tegen zijn vriendin Maria zegt:

“Als het iemand lukt, dan ben ik het,” knikte Herter. Terwijl er een lach op zijn gezicht verscheen, keek hij haar aan. “Misschien ben ik daarom wel op de wereld.” (Mulisch 2001:31)

Hoewel Maria geen genie is en in hun relatie de praktische en realistische is, mist ze geen vermogen tot goed argumenteren, ook al met Rudolf, en is ze niet bang om zijn grote aspiraties met een afstand te bekijken en met eerlijkheid commentaar erop te geven, zodat hij met beide benen op de grond blijft staan, wat voor hem echter onmogelijk is. Hun gesprek gaat hier door:

“Wil dat soms zeggen, dat hij jou ook in dienst heeft?”

Herter versomberde, [...]. Dit was precies de opmerking die hij niet had willen horen, ook Sabine had begrepen dat zijn experiment morbide was; maar hij voelde dat hij zich al te veel in het onderwerp had vastgebeten om het nog los te kunnen laten. Als hij zijn tanden er op stuk zou bijten, dan moest dat maar; hij kon altijd nog een kunstgebit nemen. (Mulisch 2001:31-32)

Opnieuw kunnen we zien dat Rudolf zijn zwakheid graag verbergt voor anderen om een zeer soevereine indruk te maken en rekent erop dat ze verder geen vragen zullen stellen of zijn verklaringen betwijfelen. Hoewel hij hier zelf zonder de sceptische reacties van de twee vrouwen weet dat zijn doel moeilijk te bereiken zal zijn, kan hij niet anders. Wanneer hij iets beslist, moet hij een manier vinden waarop het mogelijk aan te pakken zou zijn. Al mocht het gevaarlijk zijn, is hij bereid om op problemen te stuiten en een offer te brengen, als zijn eer ermee gemoeid is.

Al eerder hebben we het over de bewondering, die Rudolf bij anderen opwekt en die tussen hem en andere mensen een afstand scheidt, gehad. Ook de ambassadeur

Schimmelpenninck doet tijdens Rudolfs bezoek op de ambassade voorzichtig, als hij hem iets persoonlijks, wat Rudolf in onzekerheid kan brengen, vraagt. In plaats van verlegenheid maakt Rudolf echter weer de indruk van zelfvertrouwen:

“Bent u nooit bang, dat het niets wordt met een idee?” vroeg Schimmelpenninck voorzichtig, [...].

“Het wordt vaak niets met een idee, maar bang ben ik er nooit voor. Dan komt er wel weer een ander idee.”

“U beschikt over een benijdenswaardig zelfvertrouwen.”

“Als je dat niet hebt, wordt het nooit wat in de kunst.” (Mulisch 2001:43)

Daarmee heeft hij het al zonneklaar gemaakt dat hij niet van plan is om zijn idee los te laten en dat hij aan niets anders kan denken, totdat hij voltooit waar hij aan is begonnen. Hij beschikt niet over het zelfvertrouwen, dat hij bij de ambassadeur opwekt. Rudolf is zich wel bewust van zijn talent, positie in de maatschappij en zijn genialiteit, maar dat betekent niet, dat hij niet onzeker is. Hij is in de kunst wel succesvol geworden, omdat de kunst een gebied is, waarop hij zeker is van zijn gave. Het alledaagse leven, aan de andere kant, is niets voor hem, en daarom laat hij daarmee verbonden formaliteiten aan Maria, terwijl hij naar zijn wereld van fantasieën vlucht.

Dit gesprek blijft voor ons ook verder een belangrijk bron van informatie. Na deze passage denkt Constant Ernst, een componist die samen met Rudolf een bezoek op de ambassade aflegt, aan zijn ervaring met een bekende Oostenrijkse dirigent tijdens een repetitie, die toen heel slecht ging. De musici zijn opeens veel beter geworden en speelden prachtig. Ernst was erover heel verbaasd. Dan merkte hij de dirigent achter hem op de drempel staan.

Rudolf wordt vervolgens door de ambassadeur Schimmelpenninck gevraagd, wie er bij hem op de drempel staat:

“Wat een goede vraag!” Wie moest hij noemen? Goethe? Dostojevski? Hij had het vage gevoel, dat er nog een derde man was. “Ik weet het niet zo gauw. Als ik een epigoon was, zou het antwoord makkelijk zijn.” (Mulisch 2001:44)

Het feit, dat hij zich als geen navolger zonder eigen ideeën voelt wekt geen verbazing, noch dat hij voor sommigen een voorbeeld is. Rudolf wil niet reproduceren, maar creëren, zijn eigen weg vinden zonder iemand anders te kopiëren. Toch denkt hij hier aan Goethe en Dostojevski, en nog belangrijker aan iemand anders. Dat er met deze derde man Hitler bedoeld wordt, een raadselachtige figuur, dat mensen aantrekt net zoals Rudolf, is voor de

hand liggend. Omdat Rudolfs vergelijkingen met Hitler in het verhaal vaker voorkomen, gaan we eraan meer aandacht besteden in het volgende hoofdstuk.

Vanwege zijn onvermogen tot concentratie raakte Rudolf al als een kind in problemen. Net zoals Harry Mulisch was ook Rudolf Herter in zijn schooljaren geen rustige, gehoorzame leerling, maar beschouwde school als iets wat hem terughield van zijn eigen ontwikkeling. Net zoals vroeger is het voor hem onmogelijk om een conversatie te volgen zonder naar zijn eigen wereld van gedachten en theorieën te ontsnappen. Over deze wereld heeft hij meer controle (of tenminste totdat hij geobsedeerd wordt door zijn plan met Adolf Hitler) en het is voor hem makkelijker te begrijpen.

Uitgezonderd een groep verstokte Herterhaters in zijn eigen land, werd iedereen steeds aardiger voor hem naar mate hij ouder werd; maar in het besef dat niemand eigenlijk wist wie hij werkelijk was, zat hij liefst thuis in zijn werkkamer, alleen, zonder afspraken, zonder telefoon, [...]. Al toen hij nog elke ochtend naar school moest, ervoer hij dat als iets dat hem afhield van zijn eigenlijke bezigheden, maar de leraren maakten uit zijn slechte cijfers op, dat hij lui was en dom en dat er niets van hem terecht zou komen. Gelukkig hadden ze nog een aantal jaren kunnen constateren, dat hij het tegendeel was van lui, en bovendien wie van hen werkelijk dom was: hij of zij. (Mulisch 2001:57)

Vanwege zijn gedrag bestaan er na zijn bewonderaars ook mensen, die hem voor een arrogante intellectueel houden. Deze mensen noemt hij “Herterhaters”,²⁶ onder wie blijkbaar ook andere auteurs horen.²⁷ Het feit dat hij zijn leraren dom noemt bewijst dat hij de fouten van anderen makkelijk ziet en duidt op zijn gebrek aan zelfkritiek en aan aanpassingsvermogen.

In de Nationalbibliotheek bewondert hij zijn luisteraars voor hun vermogen tot luisteren, dat hij zelf niet beheerst, en toegeeft het volgende:

De enige situatie waarin hij in staat was tot luisteren, was wanneer iemand niet in het algemeen sprak, maar zich tot hem persoonlijk richtte. (Mulisch 2001:62)

Hij heeft dus persoonlijke benadering nodig om zijn aandacht aan iemand anders te besteden. Zijn onoplettendheid op school verklaart hij echter als “te veel opletten”.²⁸ Hij concentreerde zich aan details die niet met de lesstof verbonden waren (bijvoorbeeld het

²⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 57.

²⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 69.

²⁸ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 62.

uiterlijk en de mimiek van zijn leraren, het gedrag van zijn klasgenoten).²⁹ Daarom moest hij thuis herhalen wat er in de les besproken werd, maar omdat hij het niet interessant genoeg vond om zijn tijd eraan te besteden, besloot hij echter niet naar school te gaan. Vanwege zijn spijbelen werd hij dan uit school gezet, waarover hij blij was, omdat hij niet meer gedwongen werd om naar school te gaan.

Als conclusie voor de analyse van de bovenstaande citaten kan besloten worden dat hoewel Rudolf over een opvallend zelfvertrouwen beschikt wat zijn vermogen als schrijver betreft, ontstaan er wel situaties wanneer hij onzeker is. Deze onzekerheid verbergt hij dan voor anderen, die hem bewonderen en voor wie hij indruk van zelfverzekerdheid wil maken. Aan de andere kant wordt hij over de bewondering van anderen en over zijn succes steeds verbaasd en is hij in dit opzicht wel bescheiden. Al vanaf zijn jeugd had hij problemen met de communicatie met andere mensen en gaf hij de voorkeur aan alleen te zijn in zijn kamer, waarin hij van de werkelijke wereld ontsnapte.

4.5 Overeenkomsten tussen Rudolf Herter en Adolf Hitler

Zoals eerder vermeldt, treffen we in Siegfried meerdere overeenkomsten tussen het hoofdpersonage Rudolf Herter en Adolf Hitler aan. Harry Mulisch verklaart de gelijkenissen in zijn interview voor NRC Handelsblad en zegt, dat “Herter van meet af aan iets van Hitler gehad moet hebben om zich zó voor hem te interesseren – ook al haat hij hem meer dan iemand anders.”³⁰

Net zoals Rudolf, die met Homerus, Dante, Milton, Goethe en Hugo de Groot vergeleken wordt, wordt ook Hitler met invloedrijke mannen uit de geschiedenis vergeleken. In zijn geval gaat het echter om geen schrijvers, maar veldheren, waaronder Alexander de Grote, Julius Caesar en Karel de Grote.³¹ Beiden zijn dus belangrijk, maar op totaal verschillende gebieden.

²⁹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 61-62.

³⁰ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

³¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 58-59.

Ook de stad Wenen zelf verbindt hen. Als Rudolf tijdens zijn interview met Sabine Hitler ter sprake brengt, vermeldt hij het feit, dat Hitler overigens haar stadgenoot was.³² Aan Rudolfs familieafkomst uit Wenen herinnert ook mevrouw Klinger, de voorzitter van het Oostenrijkse literatuurgenootschap, die hem aan het publiek in de Nationalbibliotheek voorstelt en toegeeft, dat hij ook “een beetje van hen is”.³³ Ook deze overeenkomst wekt echter tegenstrijdige gevoelens op. Terwijl de afkomst van Rudolf door mevrouw Klinger met trots gepresenteerd wordt, worden Weners aan Hitler niet graag herinnert.³⁴

We weten al dat Rudolf zich als een kunstwerk voelt als andere mensen hem aanspreken.³⁵ Hij zelf bekijkt Hitler op dezelfde manier als hij door anderen bekeken wordt, maar ook deze keer is het verband met Hitler negatief:

“Natuurlijk was hij een mens als ieder ander, maar tegelijk ook niet, tegelijk was hij iets onmenselijks, eerder iets als een kunstwerk, een...” (Mulisch 2001:91)

Een andere opvallende gelijkenis tussen Rudolf en Hitler treffen we ook in het vertellen van Ullrich aan:

[...] de chef begon aan een van zijn eindeloze monologen, die zich uitstrekten van het verre verleden tot de verre toekomst [...] (Mulisch 2001:101)

Deze gelijkenis is dus niet iets wat alleen uit Rudolfs verbeelding komt, maar we treffen het ook aan in uitspraken van andere personages. De tijd is een van de belangrijkste thema's van Rudolfs monologen (wat weer een overeenkomst met Harry Mulisch is), zoals te zien bijvoorbeeld in de onderaan vermelde passage uit Rudolfs monoloog na zijn gesprek met Marnix over zijn as in de zandloper:

Nu, ongeveer op de helft van de levensduur van het zonnestelsel, zou je in één moment met de helderheid van het heden de afgronden van verleden en toekomst moeten kunnen overzien, maar hoe bereikte je dat moment? (Mulisch 2001:50)

Mevrouw Schimmelpenninck verbaast zich over het toeval dat Rudolf, wiens boek op het verhaal van Tristan en Isolde gebaseerd is, met de dirigent Ernst, die *Tristan und Isolde* dirigeert, samen aan één tafel zit. Haar man reageert met de woorden dat het echter geen

³² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 23.

³³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 59.

³⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 23.

³⁵ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 16.

toeval is en zegt: “Meneer Herter is er weer eens in geslaagd, de werkelijkheid naar zijn hand te zetten.”³⁶ Een gelijke situatie ontstaat ook op de trouwdag van Adolf Hitler en Eva Braun, wiens trouw-functionaris Wagner heet, waarop Goebbels reageert met de volgende woorden: “De Führer heeft nog steeds magische macht over de werkelijkheid.”³⁷

Alsof hij opgelucht is om eindelijk één verschil tussen hen te vinden, denkt Rudolf in de Nationalbibliothek aan Hitler, die zich voor een groot publiek thuis voelde, terwijl Rudolf het moeilijk vindt om naar alle mensen, die tijd aan het lezen van zijn boeken besteden, te kijken zonder hun afzonderlijke gezichten van elkaar te kunnen onderscheiden:

[...] misschien was juist dat het [...] wat hem onderscheidde van Hitler, die precies ten overstaan van zo'n massale anonimiteit in zijn element was [...] (Mulisch 2001:57-58)

Beide personages wekken voor het publiek bewondering op en willen raadselachtig blijven, wat voor het verloop van het verhaal beslissend blijkt te zijn en wat we in het volgende hoofdstuk gaan bespreken.

4.6 Rudolf Herter bedreigd door Adolf Hitler

Hoe meer Rudolf in de loop van het verhaal over Hitler nadenkt en hoe meer hij hem leert kennen, hoe slechter voelt hij zich, alsof hij gewaarschuwd wordt dat het niet veilig is met hem te spelen. Alsof Hitler ook na zijn dood mensen belet om zijn persoonlijkheid te verklaren. Aan het begin van hoofdstuk 5 van het boek, na het bezoek aan de ambassade, uit Rudolf zijn twijfel aan zijn besluit om Hitler te willen begrijpen:

“Ik weet niet, waar ik eigenlijk mee bezig ben. Misschien is het wel helemaal mis allemaal.” (Mulisch 2001:47)

Om op het juiste pad te blijven en zich niet te veel te verdiepen in de problematiek van Hitler, moet hij naar zijn mening dezelfde persoon blijven als de jongen “op zijn zolderkamer met de ijsbloemen op de ruiten”³⁸ uit het citaat, dat we al op p. 31 besproken

³⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 44.

³⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 206.

³⁸ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 11.

hebben. Hij weigert zich hier met andere grote schrijvers te vergelijken en denkt het volgende:

Er was maar één personage met wie hij zich moest identificeren, wilde hij behouden blijven, en dat was die oorspronkelijke jongen achter de ijsbloemen. (Mulisch 2001:58)

In de loop van het verhaal voelt hij zich slechter en ziet hij bleek uit. Dat gebeurt tijdens zijn bezoek bij de Falks³⁹ en na zijn terugkomst van de Falks in zijn hotelkamer,⁴⁰ als hij dichterbij zijn doel Hitler te begrijpen komt.

In het volgende hoofdstuk, waarin we het personage van Hitler zullen behandelen, zullen we zien, dat hij door Rudolf vaak in verband met de kracht van de natuur vermeld wordt en zijn daden met natuurrampen met tragische gevolgen vergeleken worden. Onderweg van de Nationalbibliotheek, waar Rudolf tijdens het ondertekenen van zijn boek met de Falks spreekt, terug naar het hotel komt er een storm met een sterke wind en hevige regen. Dat gebeurt precies wanneer hij tegen Maria zegt, dat hij morgen “door Hitlers schuld”⁴¹ naar de Falks moet. Zijn reactie op het onweer kan dan ook op zijn houding tegenover Hitler betrokken worden:

“Net doen of je het niet merkt! Laat zien wie de baas is!” (Mulisch 2001:72)

Omdat hij voelt dat zijn plan niet veilig is, besluit hij tussen zichzelf en Hitler een verteller te plaatsen in zijn verhaal, dat hij “brisant” noemt, wat weer naar zijn interesse voor alchemie verwijst en het schrijven met een alchemische proef vergelijkt:

Herter schrok van zichzelf. In welke regionen begaf hij zich? Ging hij niet over de schreef? Er dreigde gevaar.
[...]

Maar het leek raadzaam om voor alle zekerheid een verteller tussen zichzelf en zijn brisante verhaal te schuiven, bij wijze van isolator [...] (Mulisch 2001:93)

Hij noemt deze verteller zijn literaire zoon, waarmee hij een antwoord geeft op een vraag, die hem na zijn voorlezen in de Nationalbibliotheek door iemand van het publiek gesteld werd. Toen kon hij nog niet zeggen wie zijn literaire zoon was.⁴² Deze verteller zal

³⁹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 95.

⁴⁰ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 155.

⁴¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 71.

⁴² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 64.

dan volgens Rudolf een slachtoffer van Hitler moeten zijn. Hij is in tegenstelling tot Rudolf niet bang om Hitler te vergoddelijken.⁴³

Maria maakt zich steeds meer zorgen over Rudolf, die helemaal bezeten wordt van het verklaren van Hitler, en gebruikt Rudolfs theorie van de ondergang van Nietzsche als een waarschuwing:

“Ben je niet bang dat je ook zelf geheel op je mond geslagen wordt?” (Mulisch 2001:161)

“Weet je wat ik geloof, Rudi...” zei Maria, “dat je bezig bent jezelf iets aan te doen.”

“Dat heeft Nietzsche vermoedelijk ook wel eens te horen gekregen.”

“En omdat hij niet luisterde, is het slecht met hem afgelopen.” (Mulisch 2001:171)

Helemaal aan het einde van het hoofdstuk 17 van de roman, wanneer Rudolf zich vragen stelt over de geschiedenis van Adolf Hitler en Eva Braun en tot de conclusie komt dat het door nadenken niet te begrijpen is, noemt hij verbanden tussen de kleur bruin en Hitlers leven. Op dat moment wordt hij door “iets onzettends”⁴⁴, dat hem van het leven berooft, gestopt:

“Plotseling voelt hij dat iets ontzettends hem bij de keel grijpt en hem meesleurt, de slaap in, door de slaap heen, verder dan de slaap...” (Mulisch 2001:181)

Als we als lezers na het fragment uit het dagboek van Eva Braun terug in Rudolfs hotelkamer zijn, is Rudolf al dood.

Het feit dat beiden bang zijn om begrepen te worden kan volgens Rudi van der Paardt ook een verklaring zijn voor de uitspraak van Adolf Hitler, nadat hij een nachtmerrie had in de winter 1942. Toen Ullrich Hitlers kamer binnenkwam, omdat hij schreeuwen gehoord had, zei Hitler “Hij... hij... hij was hier...”.⁴⁵ Rudolf vraagt zich af of Hitler met die *hij* zijn vader, Wagner of misschien de Duivel bedoelt.⁴⁶ Nadat Maria de laatste met de dictafon opgenomen uitspraak van Rudolf (“...hij...hij... hij is hier...”)⁴⁷ hoort, kunnen we ons echter afvragen of die *hij* voor Hitler Rudolf is en vice versa.⁴⁸ Adolf Hitler heeft dus in 1942

⁴³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 94.

⁴⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 181.

⁴⁵ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 99.

⁴⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 99.

⁴⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 213.

⁴⁸ PAARDT, Rudi van der. *De nieuwe Mulisch: Opkomst en ondergang van Siegfried* [online]. [gecit. 2015-03-02]. <http://www.dbnl.org/tekst/_ons003200101_01/_ons003200101_01_0139.php>

over Rudolf Herter, die hem meer dan een halve eeuw later probeert te begrijpen, gedroomd en nadat het Rudolf gelukt is, voorkomt Hitler dat Rudolf zijn theorie opneemt door hem te doden. Deze theorie is echter alleen een poging om tussen de uitspraken van deze twee personages een verband te leggen en ze te verklaren.

Op dezelfde manier kan ook de droom van Rudolf, waarin hij door een man en een jongen in een kamer opgesloten wordt, als voorteken van het begrepen en vangen van Adolf Hitler dienen:

Zijn ademhaling gaat langzamer. Aan de rand van een grote vijver zit hij naast Olga, zij laat hem foto's zien, maar hij is verblind door het felle zonlicht op het water... plotseling wordt hij met geweld ontvoerd door een man en een jongen... als hij de kamer ziet waarin hij hem opsluiten, roept hij: "Ja, hier wil ik wonen!"... dat brengt hen in verlegenheid, maar zij kunnen niet terug, waarmee zij *zijn* gevangen zijn geworden... (Mulisch 2001:54)

We kunnen zien hoe Harry Mulisch met zijn personages en lezers speelt en dat hij in zijn boeken verschillende verbanden, die de lezer zelf moet ontdekken en verklaren, legt.

4.7 Samenvatting

Rudolf Herter is iemand die over een bijzondere fantasie beschikt. Deze fantasie helpt hem met het schrijven van zijn boeken, maar maakt zijn alledaagse leven moeilijk, omdat hij zich vaak in zijn eigen wereld van ideeën bevindt. Daarom wordt hij afhankelijk van zijn vriendin. Hoewel hij graag een zelfverzekerde indruk maakt voor anderen, wordt hij onzeker als iets niet precies volgens zijn verwachtingen gaat. Omdat hij zich soms arrogant gedraagt, bestaan er naast zijn bewonderaars ook mensen die hem haten.

In de roman zijn er meerdere verwijzingen naar de identificatie van Rudolf Herter met Adolf Hitler te vinden. Het blijkt dat beide personages graag raadselachtig blijven voor andere mensen en dat is ook de mogelijke oorzaak van Rudolfs dood. In de loop van het verhaal wordt hij door Hitler bedreigd en uiteindelijk vermoord, voordat hij zijn theorie over het begrijpen van Hitler met zijn dictafoon opneemt.

5 Historische personages in *Siegfried*

In het hoofdstuk *Problemen verbonden met her personage-effect* (p. 18) hebben we de moeilijkheden voorgesteld, die tijdens het karakteriseren van een personage kunnen ontstaan. Daaronder behoort ook de kennis van de buitentekstuele situatie,¹ indien we een literair personage, dat aan een historisch personage doet denken, behandelen. *Siegfried* is een historische roman, die op werkelijke gebeurtenissen gebaseerd wordt en waarin historische personages optreden, en Harry Mulisch laat in het boek ook hun andere, fictieve kant zien. Hij vermeldt veel feiten vooral uit de periode voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog en uit het leven van beiden Adolf Hitler en Eva Braun. Hij geeft echter een kind aan hun leven toe, waarmee hij een fictief verhaal creëert. Het gaat om referentiële personages,² wiens beeld door onze eigen kennis beïnvloedt wordt.

5.1 Adolf Hitler

Ook in geval van Adolf Hitler worden allerlei vergelijkingen in verband met zijn daden en gedrag gebruikt (die met natuurrampen hebben we al in het hoofdstuk *Rudolf Herter bedreigd door Adolf Hitler* op p. 39 vermeld) en hij wordt vaak door middel van metaforen en metonymie gekarakteriseerd.

We krijgen informatie over hem van meerdere focalisators met verschillende standpunten en verhoudingen tot zijn personage. Aan de ene kant hebben we Rudolf en de Falks, voor wie Hitler de personificatie van het kwaad is, aan de andere Eva Braun, die van hem houdt hoewel ook zij hem niet begrijpt, wat uit de notities uit haar dagboek blijkt.

5.1.1 Onbegrijpelijkheid en macht

Al vanaf het begin wordt Adolf Hitler als iemand onbegrijpelijk voorgesteld. Het idee van Rudolf achter het boek, die hij over hem wil schrijven, is eigenlijk als een poging om “een onbegrijpelijke dode, die je haat”³ te begrijpen ontstaan. Rudolf zegt dat er aan Hitler

¹ BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 86.

² BAL: *De theorie van vertellen en verhalen* (1980), p. 91.

³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 22.

al vele studies, die hem echter nog onbegrijpelijker maken, gewijd zijn.⁴ Daarom wil hij hem in fictie plaatsen om een onbekende kant van zijn persoonlijkheid te laten zien, maar moet uiteindelijk toegeven, dat er niets extremer verzonnen kan worden dan wat er werkelijk gebeurd is. Hitler wordt door Rudolf “de allerextremste man uit de wereldgeschiedenis”⁵ en “de dominerende figuur van de twintigste eeuw”⁶ genoemd. Nadat Rudolf het verhaal van de Falks leert kennen, moet hij deze woorden bevestigen: “Ik heb begrepen, waarom Hitler onbegrijpelijk is en dat ook altijd zal blijven: omdat hij de onbegrijpelijkheid in persoon was, – dat wil zeggen: in onpersoon.”⁷

Rudolf probeert te verklaren hoe het mogelijk is dat Hitler in staat was om de dood van miljoenen mensen te veroorzaken, en moet toegeven dat hij eigenlijk “de pure negativiteit”⁸ was, met de dood als “de grondtoon van zijn wezen”,⁹ omdat zijn daden niet te verklaren zijn. Hoewel hij degene is die de moorden geïnitieerd heeft, stond hij paradoxaal buiten de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog:

“Ik vermoed dat hij wilde dat er op grote schaal werd gestorven door zijn toedoen, niet alleen in zijn concentratiekampen, ook aan de fronten, in de bezette gebieden en in Duitsland zelf, elke dag tienduizenden, bloed, bloed moest er vloeien, – maar in zijn afwezigheid.” (Mulisch 2001:30)

Omdat hij niet aanwezig was bij de verschrikkingen, vraagt Maria Rudolf of Hitler laf was. Rudolf legt uit, dat hij echter dapper was, omdat hij in de Eerste Wereldoorlog met het IJzeren Kruis eerste klas onderscheiden is.¹⁰ Hij wordt door Rudolf metaforisch beschreven als het oog van de cycloon, waarmee de met natuur omgeven Berghof, “zijn absolute plek”,¹¹ te vergelijken was:

“Ik denk dat hij het oog van de cycloon wilde zijn. Rondom wordt alles verwoest door orkanen, maar in het oog is het schitterend weer met een blauwe hemel. Zijn villa

⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 23.

⁵ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 41.

⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 42.

⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 161.

⁸ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 97.

⁹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 54.

¹⁰ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 30.

¹¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 82.

Berghof in de Alpen was daar het symbool van. Daar broedde hij al die verschrikkingen uit, maar niets er van drong door tot die idylle.” (Mulisch 2001:30- 31)

Naast de cycloon vergelijkt Rudolf hem ook met een vulkaan, die het leven vernietigt. Er wordt het feit benadrukt dat Hitlers pogingen echter tevergeefs waren, omdat ze eindelijk verkeerde uitwerking hadden. Niettemin heeft hij de dood van miljoenen mensen veroorzaakt:

[...] de onafzienbare stroom lava van vernietiging, die uit de krater Hitler gulpte en die het continent overspoelde, en het was niet uit te leggen aan de later geboren... In alles was dat creatuur mislukt, eerst als kunstenaar in Wenen, vervolgens als politicus in Berlijn; hij wilde het bolsjewisme uitroeien, maar hij heeft het tot in het hart van Duitsland gelokt, hij wilde de joden uitroeien, maar hij heeft de staat Israel geïnitieerd. Maar wel was hij er in geslaagd vijftig miljoen mee te sleuren in zijn dood – en misschien was precies dat zijn eigenlijke bedoeling geweest. (Mulisch 2001:53-54)

De vergelijking met een vulkaan wordt ook door Hitler gebruikt nadat Eva Braun bij vergissing Vesuvius met Etna verwisselt, wanneer ze haar dokter over haar “vakantie op Sicilië” vertelt (ze moest haar vertrek naar Italië fingeren, zodat niemand haar met een grote buik ziet, terwijl ze echter op de Berghof is gebleven). Hitler redt de situatie en zegt, dat “die twee vulkanen in zekere zin de verschijningsvorm waren van één en dezelfde oervulkaan, net als hijzelf en Napoleon.”¹²

Rudolf kan geen bepaald moment in Hitlers leven vinden, wanneer hij “in de absolute verschrikking”¹³ veranderd is, en stelt daarom dat hij door alle moorden onsterfelijk wilde worden, omdat hij voor zijn eigen dood bang was:

“Misschien dacht hij daarmee zijn eigen dood te bezweren. Zo lang hij kon doden, leefde hij. Misschien was zijn eigen dood het enige, waar hij echt bang voor was. Misschien dacht hij, dat die reusachtige offers hemzelf onsterfelijk zouden maken. En in zekere zin is dat ook gebeurd.” (Mulisch 2001:31)

De enorme macht, dat Hitler over anderen had, is voor mensen niet te begrijpen. Met zijn spreektaal is het hem gelukt om grote massa's te manipuleren en hen van de waarachtigheid van zijn politiek te overtuigen. Ullrich Falk beschrijft het als het vernietigen van hun menselijkheid:

“Hij had bijkans het hele duitse volk in zichzelf veranderd, en hij was van plan dat met de hele mensheid te doen. Zijn volgelingen deden precies wat hij wilde, ook zonder

¹² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 116.

¹³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 160.

bevel. Zij konden mensen vernietigen omdat zij menselijk eerst zelf waren vernietigd door hem.” (Mulisch 2001:138)

Zijn populariteit werd groter en er waren steeds meer mensen die hun “Führer” volgden. Toen hij zich dood heeft geschoten en zijn lichaam, samen met die van Eva Braun, met benzine werd overgoten en verbrand,¹⁴ zijn mensen echter opgelucht:

Hitler... van zijn wieg tot zijn afwezige graf was de blijdschap die hij had verspreid steeds toegenomen. Eerst, bij zijn geboorte, waren alleen zijn ouders blij; later maakte hij het hele Duitse volk blij, vervolgens ook het Oostenrijkse; en toen hij stierf was de hele mensheid blij... (Mulisch 2001:52)

In de twee bovenstaande citaten kunnen we merken dat Harry Mulisch de namen van volken met kleine letters schrijft, wat hij ook in zijn andere boeken doet.¹⁵

Een perfect voorbeeld van Hitlers macht is in zijn secretaris Bormann te vinden. De Falks vertellen hoe hij na klachten van zijn chef bijvoorbeeld een boerderij, die volgens Hitler het uitzicht op de natuur verstoort, liet verdwijnen. Rudolf beschouwt het als “de absolute macht”¹⁶:

Hij hoefde Bormann niets te bevelen om het te laten gebeuren, hij had macht over mensen zoals een ander die alleen heeft over zijn lichaam. Als iemand een glas van de tafel wil pakken, hoeft hij zijn hand niet eerst het bevel te geven om dat te doen: hij doet het eenvoudig. Vergeleken met Hitler was iedereen verlamd. (Mulisch 2001:86)

Rudolf is het met Ullrich eens dat Hitler geen bevel hoefde te geven om te krijgen wat hij wilde. Hij spreekt van zijn vermogen tot verlamming van anderen en vergelijkt hen dan metaforisch met zijn handen, omdat een hand ook zonder een uitgesproken bevel functioneert. Nadat Ullrich over zijn eerste ontmoeting met Hitler vertelt en zegt, hoe Hitler naar hem met een onvergetelijke blik in zijn ogen keek, gebruikt Rudolf weer een voorbeeld van verlamming, met Hitler als een slang en Ullrich als zijn buit, een konijn:

“Ik denk,” zei Herter, “dat hij u met die beroemde blik heel bewust in de totale onderwerping dwong. U vormde een potentieel gevaar voor hem, u was in een positie dat u hem zou kunnen vergiftigen; maar met die blik, die u nooit zou vergeten, verlamde hij u, zoals een slang een konijn.” (Mulisch 2001:96)

¹⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 179.

¹⁵ BRUIN HÜBLOVÁ, Magda de. *Mulisch, Harry* [online]. [gecit. 2015-04-12]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

¹⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 85-86.

Als iemand die Hitler zonder zijn uniform als burger kon zien, was Ullrich voor Hitler, die in het publiek theater speelde,¹⁷ gevaarlijk. Daarom heeft Hitler heel duidelijk te kennen gegeven, dat hij de baas was. Zijn onbegrijpelijke macht wordt in het boek echter niet verklaart, maar bewezen.

5.1.2 Adolf Hitler als perfectionistische bohémien

In het personage van Hitler treffen we een interessante combinatie van twee eigenschappen – hij is tegelijkertijd een perfectionist en een bohémien. Net zoals Rudolf Herter houdt hij van kunst. Toen hij jong was, wilde hij bouwmeester worden, maar gelijk aan de echte Adolf Hitler¹⁸ is het hem niet gelukt.¹⁹ Ook hij was niet diegene die zich aan de gewone conventies kon aanpassen en daarom moesten de anderen aan hém aanpassen.

Een andere gelijkenis met Rudolf Herter is het voeren van lange monologen “van het verre verleden tot de verre toekomst”,²⁰ die we op p. 37 in het hoofdstuk over de overeenkomsten tussen Rudolf Herter en Adolf Hitler besproken hebben. Ullrich vertelt, hoe Hitler ’s nachts in het gezelschap van zijn medewerkers lang opleef en Rudolf noemt hem “de weense bohémien”.²¹ Voordat Hitler met zijn lange monologen begon, keek hij samen met zijn medewerkers naar een film en eten ze hapjes, drinken ze drankjes en luisterden ze naar Wagner of Franz Lehárs.²²

Daarna liep hij nog urenlang te ijsberen in zijn werkkamer, terwijl hij ’s zomers vaak nog tot zonsopgang op het balkon van zijn werkkamer zat om na te denken in de stilte van het gebergte en de sterren. (Mulisch 2001:101)

Zijn nachtleven heeft ook de dood van vele soldaten veroorzaakt, omdat hij, zoals Ullrich vertelt, pas om elf uur gewekt mocht worden. Als er dus ’s morgens een besluit genomen moest worden in een noodsituatie, was iedereen bang om hem te wekken.

¹⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 89.

¹⁸ ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: Agentura V.P.K., 1993. 117 p. ISBN 80-85622-27-0, p. 13.

¹⁹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 98.

²⁰ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 101.

²¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 100.

²² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 100-101.

In het *Van Dale Groot woordenboek*²³ wordt een bohémien als “artiest die een ongebonden, vrij, meestal zwervend, onconventioneel en zorgeloos bestaan leidt” gedefinieerd. Het is waar, dat Hitler een architect wilde worden en dat hij in kunst geïnteresseerd was, maar de definitie past verder niet bij hem.

Hij was heel strikt, erg gesteld op nauwkeurigheid en vereiste altijd gehoorzaamheid. Daarom kon Eva Braun geen teckel hebben, omdat het ras naar zijn mening “te eigenzinnig en te ongehoorzaam”²⁴ was.

Dat hij een perfectionist was blijkt bijvoorbeeld uit het vertellen van Ullrich over Hitlers controleren van de gedekte tafel, die altijd perfect moest zijn:

“[...] de chef liet zich soms op een knie zakken om met één oog te controleren of alle glazen wel precies in het gelid stonden.” (Mulisch 2001:103)

Omdat hij in het publiek altijd theater speelde,²⁵ zoals Julia het noemt, wordt hij door Ullrich met een trapezewerker, die controle over zijn elke beweging heeft, vergeleken:

“Het was heel beangstigend. Elke beweging was van een volmaakte beheersing en precisie, als bij een acrobaat, een trapezewerker. Natuurlijk was hij een mens als ieder ander, maar tegelijk ook niet, tegelijk was hij iets onmenselijks, eerder iets als een kunstwerk, een...” Hij schudde zijn hoofd. “Ik kan het niet onder woorden brengen. Iets verschikkelijks.” (Mulisch 2001:91)

Rudolf vult aan, dat bij Hitler altijd alles “op een sinistere manier klopt”.²⁶ Hetzelfde zegt ook Harry Mulisch in zijn interview over *Siegfried* in NRC Handelsblad.²⁷ Rudolf reageert op het vertellen van Ullrich over Hitlers precisie op zijn kleren en zijn uitgebreide garderobe met de woorden “Hij was een perfectionist”,²⁸ wat weer een overeenkomst tussen Rudolf, die precies in het schrijven van zijn boeken is, en Hitler vormt.

Ook het theaterspelen laat Rudolf niet zonder commentaar en vergelijkt hij Hitler met een acteur uit toneelstukken van Shakespeare:

²³ VAN DALE. *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal*. 14^e druk. 2005. Elektronische versie.

²⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 91.

²⁵ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 90.

²⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 114-115.

²⁷ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-02]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

²⁸ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 131.

“Misschien kun je dus zeggen dat Hitler Hitler speelde,” opperde Herter, “zoals een acteur een moorddadige koning van Shakespeare speelt, maar dan met echte moorden.” (Mulisch 2001:90)

Zodra hij zijn uniform uitdoet, wordt hij iemand helemaal anders. De volmaakte beheersing en precisie verwijdert en de plaats van de “acrobaat” wordt door “een mens als ieder ander” uit het bovenvermelde citaat genomen:

De Hitler die hij daar aantrof in zijn lage, betimmerde werkkamer met de meer dan manshoge, betegelde kachel, was plotseling een totaal ander personage. Uitgeblust, amorf, in een grijs, dubbelgeknoopt burgerpak, met afgezakte sokken, zijn haren nog nat van het bad, hing hij onderuit in een gebloemde fauteuil, niet meer dan een schaduw van de demonische acrobaat, die daarstraks was gearriveerd, – en die helemaal niets meer te maken had met de in hysterische razernij vervallende volkstriebun, zoals de wereld hem kende. (Mulisch 2001:95-96)

Toch kunnen we niet zeggen dat Adolf Hitler zijn privéleven van zijn politiek onderscheidde, indien hij zijn zoon liet vermoorden vanwege de verdenking dat Siegfried gedeeltelijk joods was. Ook in burgerpak bleef hij degene die alles onder controle moest hebben.

5.1.3 Adolf Hitler als vader

Door zijn zoon Siegfried te noemen brengt Adolf Hitler hulde aan in het boek vaak vermelde Duitse componist Richard Wagner. Net zoals zijn literaire afbeelding was ook de reële Hitler in kunst geïnteresseerd en ging naar Wagner’s opera’s.²⁹ Wagner heeft naast de held uit zijn tetralogie *Der Ring des Nibelungen* ook zijn zoon Siegfried genoemd.³⁰ Nadat Ullrich Falk de naam van Hitlers zoon aan Rudolf vertelt, wordt Rudolf erover niet verbaasd:

“Natuurlijk,” [...] “Siegfried. Ik had het kunnen weten. De grote germaanse held die de angst niet kende. Zo heeft Wagner zijn zoon ook genoemd.” (Mulisch 2001:114)

De inspiratie voor de achternaam van Siegfrieds adoptieouders was de huishoudster, met wie Harry Mulisch als kind veel tijd doorgebracht heeft en die we om die reden al in zijn biografie op p. 12 vermeld hebben. Hoewel Siegfried ook met zijn biologische ouders

²⁹ ZITELMANN: *Adolf Hitler a jeho cesta k moci* (1993), p. 14.

³⁰ VALDEN, Milan. *Mulisch, Harry: Siegfried* [online]. [gecit. 2015-03-19]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

tijd doorbrengt, wordt hij door Julia en Ullrich Falk opgevoed.³¹ Dat Frieda Falk een belangrijke rol in het leven van Harry Mulisch speelde, wordt door het feit bewezen, dat één van de twee dochters van Harry Mulisch, Frieda Mulisch, naar haar genoemd werd.³²

Harry Mulisch laat in *Siegfried* een fictieve kant van Hitler zien door hem een zoon te geven. Na Hitlers eerste koele reactie op de geboorte van Siegfried komt er langzaam een verandering in hun relatie, maar zoals gewoonlijk bij Hitler, komt er ook aan deze geschiedenis een tragisch einde aan.

Nadat Ullrich en Julia bekend gemaakt worden met de zwangerschap van Eva Braun en hun nieuwe taak krijgen om ouders van het kind te worden, doet Hitler echter onverschillig,³³ wat eerst ook na de geboorte van Siegfried zo blijft, als hij meer aan de eerste pogrom dan aan zijn nieuwgeboren zoon denkt.³⁴ Toch laat hij straks zijn verbazing over de baby zien en houdt hij hem met onzekerheid in zijn armen:

Maar de chef herstelde zich snel en het zag er naar uit, dat hij nu plotseling zijn pogrom was vergeten. Juffrouw Braun was dolgelukkig dat zij hem geen dochter had geschonken, en nadat hij haar een stijve handkus had gegeven, legde Julia voorzichtig de baby in zijn armen. Hij wist niet goed raad met zijn houding, drukte Siegfried tegen het Ijzeren Kruis op zijn borst, keek in een soort onhandige extase om zich heen en zei plechtig: "Ein Kind ward hier geboren." (Mulisch 2001:115)

Verder richt hij zich weer naar zijn politiek, waar zijn onzekerheid niet merkbaar is. Een kleine baby is voor hem niet uniek genoeg om aandacht aan hem te schenken, omdat hij net zoals andere baby's is. Ook wordt hier zijn sterke band met zijn moeder aangeduid. Deze band is ook een bekend feit uit het leven van Adolf Hitler.³⁵

Tot verdriet van juffrouw Braun was haar verloofde aanvankelijk niet erg geïntereiseerd in zijn zoontje. Hij mocht dan de oppermachtige Führer zijn, die de wereldheerschappij op het oog had, voor vader was hij kennelijk niet in de wieg gelegd: daarvoor was hij

³¹ BIEZEN, Marc van. *Harry Mulisch: De ontdekking van de elementen* [online]. [gecit. 2015-03-19]. <http://www.ezzulia.nl/nieuws/harrymulisch.html#.VPdOP_mG-RY>

³² NIEUWENHUIS, Roderick. *Uit het oeuvre van Harry Mulisch valt eindeloos veel te halen* [online]. [gecit. 2015-03-19]. <<http://www.nrc.nl/boeken/2012/10/30/uit-het-oeuvre-van-harry-mulisch-valt-eindeloos-veel-te-halen>>

³³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 107.

³⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 114.

³⁵ ZITELMANN: *Adolf Hitler a jeho cesta k moci* (1993), p. 13.

zelf te veel een moederszoontje. Bovendien was het kind hem vermoedelijk nog te klein en te inwisselbaar met andere baby's en peuters. (Mulisch 2001:120)

Eerst gelooft hij niet dat Siegfried iets speciaals zal bereiken in zijn leven en vergelijkt hij zich met Goethe (met wie ook Rudolf vergeleken wordt)³⁶ omdat zijn zoon niet zo succesvol als zijn vader is geworden. Hij zegt tegen Ullrich, “dat het hoogstwaarschijnlijk niets zou worden met die jongen, want grote mannen kregen altijd onbeduidende zonen.”³⁷ Het groeiende succes van zijn politiek verbetert echter zijn verhouding tot Siegfried:

“Hij was er van overtuigd, dat hij nu tot in alle eeuwigheid beschouwd zou worden als de redder van de mensheid en de grootste figuur uit de wereldgeschiedenis. Daardoor veranderde ook zijn verhouding tot zijn zoontje.” (Mulisch 2001:125)

Hij brengt meer tijd met hem door, speelt met hem, geeft hem cadeaus en vindt echter een positieve voorbeeld uit de geschiedenis, waarmee hij zich en zijn zoon vergelijkt – Julius Caesar en Augustus. Uit het volgende citaat blijkt ook, dat zijn daden voor anderen onvoorzienbaar zijn en dat hij in staat tot alles is:

“Misschien sticht ik wel een dynastie. Dan adopteer ik Siegfried, net als Julius Caesar met de latere keizer Augustus heeft gedaan.”
Hij zei het lachend, maar misschien was het toch meer dan een grap. Van hem kon men alles verwachten. (Mulisch 2001:126)

Deze vergelijking van Hitler met Caesar wordt al eerder in het boek door Rudolf gebruikt³⁸ en wordt in het hoofdstuk *Overeenkomsten tussen Rudolf Herter en Adolf Hitler* op p. 36 vermeld.

Omdat de verhouding van Hitler met zijn zoon verbeterd is, kan Eva Braun niet geloven dat Hitler zijn dood kon bevelen. Voordat ze samen in Berlijn zelfmoord plegen, probeert ze met hem erover behoedzaam te praten. Uit zijn reacties blijkt zijn belangstelling voor zijn politiek, waaraan hij de voorkeur geeft boven zijn familie:

“Stel, het was wel waar geweest en we waren er niet achter gekomen en we hadden de oorlog gewonnen en Siggie was mijn opvolger geworden, dan was dat de ultieme coup van het jodendom geweest: dan had het joodse bloed de wereldheerschappij gehad en de menselijke beschaving vernietigd, want dat is waar de jood altijd en overal op uit is.” (Mulisch 2001:197-198)

³⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 58.

³⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 120.

³⁸ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 59.

Hitler is dus ook als vader mislukt. Eerst laat zijn zoon hem onverschillig, daarna besteed hij meer tijd met hem, omdat hij een opvolger wil hebben, en uiteindelijk beveelt hij uit egoïsme hem te laten vermoorden.

5.2 Eva Braun

De vriendin van Adolf Hitler heeft met hem kennis gemaakt toen ze zeventien jaar oud was en als een assistente van Hitlers fotograaf in München werkte. Officieel was ze alleen een van zijn secretaresses, die echter naast hem op de Berghof woonde. Nadat de Falks naar de Obersalzberg verhuist waren om voor Hitler te werken, werd Eva Braun met Julia vertrouwd, die alleen twee jaar jonger was dan Eva. Daarom leren we haar vooral uit het vertellen van Julia Falk kennen. Uit haar dagboek uit de periode van 16 tot 29 april 1945, dat het hoofdstuk 18 van het boek vormt en waarin ze haar laatste dagen beschrijft, die ze in Hitlers Berlijnse bunker doorgebracht heeft, krijgen we ook haar eigen mening over Hitler en de dood van hun zoon.

Ook de achternaam van Eva Braun wordt door Rudolf niet zonder opmerking gelaten. Gelijk aan het geval van de rol van het woord *wolf* in het leven van Adolf Hitler vindt hij verbanden tussen de naam van Hitlers vriendin en namen van gebouwen. De volgende monoloog is een reactie van Rudolf op de vraag van zijn vriendin, die zijn theorie over Hitler als oorzaak van de krankzinnigheid van Nietzsche als onzin beschouwt. Naar haar mening is het onmogelijk, dat er een bevruchte eikel in het Oostenrijkse dorp Branau de ondergang van de Duitse filosoof kon veroorzaken.³⁹ Rudolf gaat echter verder met zijn theorie en vindt een verband met de kleur bruin ook aan het einde van Nietzsche's leven, toen hij al opgenomen was in een kliniek, waarmee hij zijn theorie bevestigt:

Dat bruine keerde naderhand steeds terug: de partijcentrale in München heette het 'Braune Haus', de SA troepen werden 'bruinhemden' genoemd en ten slotte heette ook Eva Braun. Omdat haar familie vaak op de Obersalzberg logeerde, noemde Göring de Berghof het 'Braunhaus'. Bruin kwam in het zonnenspectrum niet voor, het was een poepkleur die ontstond als je op een palet alle spectraalkleuren door elkaar smeerde, – en bij die gedachte herinnerde hij zich iets, dat alles naadloos verklaarde. In de kliniek van dr. Wille noteerde de dienstdoende arts in de maand van Hitlers geboorte over Nietzsche: 'Smeert vaak met uitwerpselen. – Verpakt uitwerpselen in papier en legt

³⁹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 176-177.

het in een la. – Zalft een keer zijn been met uitwerpselen. – Eet uitwerpselen.’ (Mulisch 2001:181)

Ze wordt beschreven als “een eenzaam, ongelukkig schepsel, dat om politieke redenen verborgen gehouden moest worden, aangezien de chef alle duitse vrouwen wilde toebehoren”⁴⁰ en “een geblondeerde, knappe, in gezelschap altijd goedgehumeerde, sportieve vrouw van vierentwintig”.⁴¹ Omdat ze vaak alleen was, las ze romans, luisterde ze naar muziek of schreef ze een dagboek. In de afwezigheid van Hitler rookte ze met Julia sigaretten, wat Hitler niet mocht weten. Naast het roken was ook zonnebaden iets wat hij haar verboden had, omdat hij hekel aan gebruinde huid had.⁴²

Vanwege haar eenzaamheid heeft ze twee keer geprobeerd zelfmoord te plegen.⁴³ Omdat Hitlers nicht, met wie hij een verhouding had, zelfmoord gepleegd had, liet hij Eva Braun bij zich intrekken op de Obersalzberg om dergelijke tragedie te voorkomen. Omdat ze afhankelijk van Hitler was, at ze ook met zijn foto bij haar bord. Na de geboorte van Siegfried was het echter niet meer nodig, omdat ze zich niet zo eenzaam voelde. Ullrich geeft in verband met haar eetgewoonte ook toe, dat ze weinig en onregelmatig at en dat ze na het eten een purgeermiddel nam, omdat ze bang was dat ze dik zou worden. Ze zorgde voor haar uiterlijk en net zoals Hitler had ze een uitgebreide garderobe. Ze kleetde zich vier of vijf keer per dag om en had er bij haar kledingstukken “beschrijvingen, tekeningen en aangehechte staaltjes stof”,⁴⁴ wat met haar werk in het fotoarchief, waar ze met Hitler kennis gemaakt heeft, samenhangt.⁴⁵

In haar dagboek uit ze haar liefde, respect, maar tegelijk ook onbegrip voor Adolf Hitler. Hoewel ze weet dat ze in de bunker gaat sterven, is ze blij dat ze met hem kan zijn. Op 23 april 1945 schrijft ze op: “Iedere dag en ieder uur kan het nu afgelopen zijn, maar het laat mij onverschillig zo lang ik bij mijn geliefde ben.”⁴⁶ Ten spijte van haar

⁴⁰ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 84.

⁴¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 84-85.

⁴² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 86.

⁴³ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 87.

⁴⁴ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 86.

⁴⁵ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 86.

⁴⁶ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 196.

bewondering voor hem kan ze niet begrijpen, hoe hij de dood van hun zoon kon bevelen. Ze durft hem ernaar niet te vragen, hoewel ze aan haar zoon vaak denkt.⁴⁷ In haar dagboekbrief van 19 april 1945 stelt ze dat de Gestapo er schuld aan moet hebben en ergert ze zich over het feit, dat haar Adi hen geloofde:

Maar wat mij het allerongelukkigst maakt, is hoe Adi in staat was de executie te bevelen van zijn zoontje waar hij zo gek op was. Hoe was dat in hemelsnaam mogelijk? Ik hou van hem, maar ik begrijp hem niet. Zou hij zichzelf begrijpen? Zou hij ooit over zichzelf nadenken? (Mulisch 2001:191)

Ondanks haar eenzaamheid en zelfmoordpogingen heeft ze geen spijt van haar leven met (en vaak zonder) Hitler en is ze berust in hun lot. Van “het allerongelukkigst” uit het bovenvermelde citaat wordt ze “zielsgelukkig” dat haar leven samen met het zijne zal eindigen, wat haar afhankelijkheid van hem en zijn macht over haar laat zien. Ze denkt terug aan hun eerste ontmoeting in het fotoarchief. Net zoals Ullrich Falk herinnert ze zich zijn ogen:

Ruim een week ben ik nu niet buiten geweest, ik weet dat ik nooit meer de zon zal zien, maar daar heb ik vrede mee. Ik heb drieëndertig jaar geleefd en bijna alles gekregen waar ik naar verlangde – waarom zou ik als een vrouw van achtentachtig het jaar 2000 nog moeten meemaken, in een beestachtige, bolsjewistisch verwilderde wereld? Nee, ik ben zielsgelukkig dat ik hier aan de zijde van mijn geliefde mag sterven. In deze dagen tussen leven en dood moet ik vaak denken aan de eerste keren dat ik hem te zien kreeg, zonder te weten wie hij was. Zeventien was ik, net in dienst bij Hoffmann, die ik soms mocht helpen in de donkere kamer. Ik was graag daar in dat geheimzinnige rode licht, waardoor ik het gevoel had alsof ik op een andere planeet was, – en nog steeds zie ik in de ontwikkelbak als een geestverschijning zijn gezicht opdoemen uit het glanzende niets. Misschien heeft hij mij toen al betoverd met die ogen van hem. (Mulisch 2001:200)

In tegenstelling tot Rudolf en de Falks zijn zijn slachtoffers voor haar een reden om trots op hem te zijn. Ze wordt bewonderd door zijn macht en voelt zich speciaal, omdat zij door hem gekozen werd uit al die vrouwen die hem bewonderen:

Ik kan niet ontkennen dat ik iets van trots voel als ik bedenken, dat al die miljoenenlegers en gigantische luchtvloten en al die ontelbare slachtoffers nodig zijn om de chef klein te krijgen. Welke vrouw heeft zo'n vriend? Zelf schijnt hij het allemaal vanzelfsprekend te vinden. (Mulisch 2001:192)

Nadat hij haar voor de laatste dag van hun leven ten huwelijk vraagt, wat haar “de gelukkigste mens op aarde”⁴⁸ maakt, omdat ze eindelijk officieel bij hem hoort en geen

⁴⁷ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 186.

⁴⁸ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 201.

“secretaresse” meer is, schrijft ze ondanks de dichterbij komende dood het volgende: “Tegelijk is het de laatste dag van mijn leven – maar wat is er mooier dan op de mooiste dag te sterven?”⁴⁹

In de laatste alinea uit haar dagboek uit ze echter weer tegenstrijdige gevoelens over haar man, omdat hij de dood van hun honden beval:

Ik kan niet meer, ik weet het niet meer. Ik houd van mijn man, maar wat bezielt hem? Negen honden! Waarom? Straks klopt hij beleefd op de deur om mij te halen voor onze huwelijksnacht in het vuur. (Mulisch 2001:208)

5.3 Samenvatting

In het laatste hoofdstuk worden twee historische personages in de roman *Siegfried*, Adolf Hitler en Eva Braun, geanalyseerd.

Het personage van Adolf Hitler wordt vooral door middel van metonymie en metafoor gekarakteriseerd. Rudolf Herter gebruikt in zijn interviews en monologen allerlei vergelijkingen in poging om Hitler te begrijpen. Als een massamoordenaar wordt Hitler ook in verband met natuurrampen en het slechte weer vermeld. Hij heeft een enorme macht over andere mensen. Zijn macht is niet te verklaren en hij blijft een raadsel. Hij is altijd nauwkeurig en vereist gehoorzaamheid van anderen. Hij is verblind door zijn politiek, waaraan hij voorkeur geeft boven zijn familie. Daarom is hij ook als vader mislukt en laat hij zijn eigen zoon vermoorden. Zijn vriendin Eva Braun bewondert hem en is echter trots op zijn succes. Ze ondersteunt hem tot hun laatste dag. Het feit dat ze van hem houdt ten spijte van de dood van zijn kind maakt Hitler alleen onbegrijpelijk.

⁴⁹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 201.

Conclusie

In dit werk, dat de karakterisering van enkele personages in de roman *Siegfried* van Harry Mulisch tot doel heeft, wordt eerst de literaire theorie over literaire personages en hun karakterisering samengevat. Er bestaan meerdere typen van karakterisering van personages: directe, indirecte (metonymische) en analoge (metaforische). Harry Mulisch gebruikt in *Siegfried* vaak metonymie en metafoor, waaronder ook de namen van personages en alter ego. Dit hoofdstuk is verder gewijd aan focalisatie, die belangrijk voor de objectiviteit van onze analyse is. Bij de uitspraken die door Rudolf Herter als personale verteller gefocaliseerd worden komt de onbetrouwbaarheid van zijn personage aan het licht. Omdat literaire personages van elkaar verschillen, bestaan er geen precieze regels van hun karakterisering.

Het wekt geen verbazing dat er in een boek van Harry Mulisch na meerdere doorlezen interessante feiten en verbanden, waarvoor een scriptie echter te kort is, tevoorschijn komen. Uit de analyse van het hoofdpersoonage Rudolf Herter blijkt hoe onzeker en afhankelijk de schijnbaar zelfverzekerde schrijver eigenlijk is en hoe hij controle verliest over zijn fantasie. Naast de gelijkenissen tussen Harry Mulisch en zijn alter ego Rudolf Herter komen er in de roman vaak ook overeenkomsten tussen Rudolf Herter en Adolf Hitler voor. Beiden worden bijvoorbeeld vanwege hun succes met belangrijke personages uit de geschiedenis vergeleken, Adolf Hitler onder anderen met Julius Caesar en Rudolf Herter met Goethe. Ze maken ook een zelfverzekerde indruk op andere mensen. Verder worden er verschillende situaties, die op de aanwezigheid en bedreiging van Adolf Hitler wijzen, in het boek vermeld. Als verklaring voor deze bedreiging wordt een theorie gebruikt die de laatste uitspraak van Rudolf Herter (“...hij...hij... hij is hier...”) ¹ met een schreeuw van Adolf Hitler na zijn nachtmerrie (“Hij... hij... hij was hier...”) ² in verband legt. Die *hij* kan voor Hitler Rudolf zijn en vice versa. Ze waren dus bang voor elkaar, bang om begrepen te worden. Dat verwijst naar hun verlangen naar raadselachtigheid, dat ze ook met elkaar gemeen hebben. Hun eigennamen zijn eigenlijk van het woord *wolf* afgeleid – ze zijn bang en opgesloten in zichzelf.

¹ MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 213.

² MULISCH: *Siegfried* (2001), p. 99.

In het laatste hoofdstuk worden de historische personages in de roman *Siegfried*, Adolf Hitler en Eva Braun, geanalyseerd. Rudolf Herter sterft na zijn begripen van Adolf Hitler nog voordat hij zijn volledige theorie over hem met een dictafoon opneemt. Adolf Hitler blijft dus een raadselachtig personage met een enorme, onverklaarbare macht over anderen en iemand die altijd voorkeur gaf aan politiek boven zijn familie. Daarom was hij ook in staat om de dood van zijn zoon te bevelen. Zelfs het fragment uit het dagboek van Eva Braun leidt niet tot het begripen van haar vriend en uiteindelijk echtgenoot. Hoewel ze vaak eenzaam en ongelukkig was, bewonderde ze hem en zag ze hem als een held, wat op haar grote liefde en toegenegenheid voor hem wijst.

Ik wil mijn scriptie afronden met een citaat uit het interview dat ik ook in de inleiding heb gebruikt. Harry Mulisch geeft hier commentaar op de conclusie van Rudolf Herter:

“Het laatste woord over Hitler is niets”, zegt Herter, en Mulisch voegt daaraan toe: “Als je zegt ‘Hitler is niets’, dan kun je Hitler nooit begripen, want dan zou je dus niets begripen. Maar niets kan kennelijk toch iets zijn, want Hitler heeft geleefd – je kon hem bijvoorbeeld aanraken. En daarin ligt de paradox.”³

³ STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-04-30]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

Resumé

Tato bakalářská práce je věnována charakteristice vybraných postav z psychologického románu *Siegfried* světoznámého nizozemského spisovatele Harryho Mulische, přičemž největší pozornost je věnována hlavní postavě, kterou je Mulischovo alter ego Rudolf Herter. Další rozebranou postavou je Adolf Hitler, jehož chce spisovatel Rudolf Herter pochopit a kterému chce věnovat svou příští knihu. Krátká podkapitola je také věnována přítelkyni Adolfa Hitlera Evě Braunové, součást románu totiž tvoří úryvek z jejího fiktivního deníku.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. Kapitola první je věnována ději románu, který je poté už jen nastíněn v rámci rozboru citátů. Druhou kapitolu tvoří stručný životopis Harryho Mulische, jež využijeme při charakteristice jeho alter ega Rudolfa Hertera. Třetí kapitola je věnována literární teorii, na jejímž základě je provedena analýza. V její první části jsou popsány různé možnosti, jak mohou být postavy v knize charakterizovány. Dále jsou zde popsány problémy, s nimiž se při charakteristice potýkáme, jako je míra důvěryhodnosti daných informací, která souvisí s fokalizací. Druhá část třetí kapitoly se zabývá problematikou literárních postav. Závěrečné dvě kapitoly jsou již věnovány přímo třem vybraným postavám. Ve čtvrté kapitole je charakterizován Rudolf Herter. Její první část se věnuje jeho postavě jako alter ega Mulische. Jelikož je jméno postavy jedním z možných způsobů charakteristiky, je zde také věnována pozornost významu křestních jmen Rudolf a Adolf, která spolu souvisí. Dále je pozornost zaměřena na nejvýraznější vlastnosti postavy. V závěru kapitoly se zabývám shodami mezi Rudolfem Herterem a Adolfem Hitlerem a rozebírám vztah mezi nimi. I v případě Adolfa Hitlera se v první části páté kapitoly zabývám nejvýraznějšími rysy jeho postavy, také se zde znovu věnuji významu jmen postav, tentokrát Hitlerova syna Siegfrieda a jeho adoptivních rodičů Falkových. Ve druhé podkapitole krátce charakterizuji i přítelkyni Adolfa Hitler Evu Braunovou.

Summary

This bachelor thesis focuses on the characterization of particular characters from the psychological novel *Siegfried* by the famous Dutch writer Harry Mulisch with the emphasis being mostly on the main character Rudolf Herter, who is the alter ego of Harry Mulisch. The next character chosen for analysis is Adolf Hitler, whom the writer Rudolf Herter wants to comprehend and to whom he wants to dedicate his next book. A short chapter is also dedicated to Adolf Hitler's girlfriend Eva Braun. A fragment of her fictional diary forms a part of the novel.

The thesis is divided into five chapters. The first chapter is devoted to an overview of the storyline of the novel, which is then only outlined in the analysis of quotations. The second chapter forms a short biography of Harry Mulisch, which will be used during the characterization of his alter ego Rudolf Herter. The third chapter deals with literary theory as the basis of the analysis. Various possibilities of the characterization of literary characters are described in the first part of the chapter. This part of the chapter further contains a description of problems which may occur during the characterization, such as objectivity of the given information, which is related to focalization. The second part of the third chapter deals with the problems related to literary characters. The final two chapters are dedicated to the three selected characters. The protagonist Rudolf Herter is characterized in the fourth chapter. The first part of the chapter describes his character as an alter ego of Mulisch. Since a name of a character can be one of the possible ways of characterization, attention is also given to the meaning of the names Rudolf and Adolf, which are related with each other. The next part discusses the most outstanding features of his character. The final two parts of this chapter are about the similarities between the characters of Rudolf Herter and Adolf Hitler and the relationship between them. In the case of Adolf Hitler the most outstanding features of his character are also described and just like in the chapter about Rudolf Herter, here I also deal with the meaning of the name of the characters, this time of Hitler's son Siegfried and his adoptive parents, the Falks. Hitler's girlfriend Eva Braun is characterized briefly in the second part of chapter five.

Bronnen

Literatuur

BAL, Mieke. *De theorie van vertellen en verhalen: Inleiding in de narratologie*. Muiderberg: Dick Coutinho, 1980. ISBN 9062835244.

HERMAN, Luc en VERVAECK, Bart. *Vertelduivels: Handboek verhaalanalyse*. Nijmegen: Vantilt, 2001. 183 p. Tekst en tijd, nr. 7. ISBN 9054872942.

MULISCH, Harry. *Objevení nebe*. 1^e druk. Praha: Odeon, 2010. 752 p. ISBN 978-80-207-1326-1.

MULISCH, Harry. *Siegfried*. 1^e druk. Amsterdam: De Bezige Bij, 2001. 213 p. ISBN 90-234-6215-7.

ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: Agentura V.P.K., 1993. 117 p. ISBN 80-85622-27-0.

Woordenboeken

VAN DALE. *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal*. 14^e druk. 2005. Elektronische versie.

Internetbronnen

BIEZEN, Marc van. *Harry Mulisch: De ontdekking van de elementen* [online]. [gecit. 2015-03-19]. <http://www.ezzulia.nl/nieuws/harrymulisch.html#.VPdOP_mG-RY>

BRUIN HÜBLOVÁ, Magda de. *Mulisch, Harry* [online]. [gecit. 2015-02-05, 2015-03-05, 2015-04-12]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

De schrijver en de tijd (Harry Mulisch) [videobestand online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://vimeo.com/42755234>> op <<http://www.harrymulischhuis.nl/Home.aspx>>

DUYNS, Cherry: *Het uur van de wolf: Harry Mulisch en de bevlieging* [videobestand online]. [gecit. 2015-02-05, 2015-03-05]. <http://www.npo.nl/het-uur-van-de-wolf-harry-mulisch-en-de-bevlieging/31-10-2010/NPS_1170918>

Harry Mulisch: Haarlem 1927 – Amsterdam 2010 [online]. [gecit. 2015-02-05]. <<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/20ste/auteurs/lg20033.html>>

NIEUWENHUIS, Roderick. *Uit het oeuvre van Harry Mulisch valt eindeloos veel te halen*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-19].

<<http://www.nrc.nl/boeken/2012/10/30/uit-het-oeuvre-van-harry-mulisch-valt-eindeloo-veel-te-halen>>

OSTA, Ward van. *Met naam en toenaam: Voornamen, familienamen en bekende merknamen*. Antwerpen: Garant, 2012. 126 p. ISBN 978-90-441-2931-1. [online]. [gecit. 2015-04-12]. <<https://books.google.cz/books?id=I1pVe-I5IkC&pg=PP1&dq=Met%20naam%20en%20toenaam.%20Voornamen%2C%20familienamen%20en%20bekende%20merknamen&pg=PA4#v=onepage&q=Met%20naam%20en%20toenaam.%20Voornamen,%20familienamen%20en%20bekende%20merknamen&f=false>>

PAARDT, Rudi van der. *De nieuwe Mulisch: opkomst en ondergang van Siegfried* [online]. [gecit. 2015-03-02, 2015-03-19]. <http://www.dbnl.org/tekst/_ons003200101_01/_ons003200101_01_0139.php>

STEINZ, Pieter. *Harry Mulisch over zijn nieuwe roman Siegfried: Alles klopt altijd bij Hitler*. NRC Handelsblad [online]. [gecit. 2015-03-02, 2015-03-21]. <<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/2001/02/02/Vp/cs.html>>

VALDEN, Milan. *Mulisch, Harry: Siegfried* [online]. [gecit. 2015-03-19]. <<http://iliteratura.cz/Clanek/26823/mulisch-harry>>

Anotace

Jméno autora: Klára Šrejmová

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta, Katedra nederlandistiky

Název bakalářské práce: De karakterisering van enkele personages in de roman *Siegfried* van Harry Mulisch

Anglický název bakalářské práce: The characterization of particular characters in the novel *Siegfried* by Harry Mulisch

Vedoucí bakalářské práce: Dr. Lianne Barnard, B.A., M.A.

Počet stran: 52 (text práce)

Počet znaků (včetně mezer): 113 321 (text práce)

Počet zdrojů: a) tištěné zdroje: 5

b) elektronické zdroje: 1

c) internetové zdroje: 10

Klíčová slova: Harry Mulisch, Siegfried, charakteristika, literární postavy, Adolf Hitler, Eva Braun

Krátká charakteristika: Cílem této bakalářské práce je charakteristika vybraných postav z psychologického románu *Siegfried* nizozemského autora Harryho Mulische. Po nastínění děje románu a krátké Mulischově biografii budou vysvětleny některé naratologické pojmy, které se týkají charakteristiky literárních postav. Na základě této literární teorie budou poté analyzovány jednotlivé postavy z románu.